

Hoogbegaafdheid

Binnen kindcentrum de Hoven

Inhoudsopgave

Inleiding.....	4
1. Hoogbegaafdheid.....	5
1.1 Wat is (hoog)begaafdheid?	5
1.2 Leer- en ontwikkelingsbehoeften van (hoog)begaafde leerlingen	6
1.2.1 Kenmerken van (hoog)begaafde leerlingen	6
1.2.2 Behoeften van (hoog)begaafde leerlingen.....	7
1.3 Profielen van (hoog)begaafde leerlingen	7
1.3.1 Zelfsturend autonoom	7
1.3.2 Aangepast succesvol	8
1.3.3 Onderduikend	10
1.3.4 Uitdagend creatief	11
1.3.5 Dubbel bijzonder.....	12
1.3.6 Risico leerling.....	14
1.4 Hoe houd je (hoog)begaafde leerlingen gemotiveerd om te leren?	15
1.4.1 Compacten en verrijken.....	15
1.4.2 Bloom en Gardner.....	16
1.4.3 Zelfdeterminatietheorie (Ryan & Deci)	16
1.5 Leerkrachtcompetenties bij het begeleiden van (hoog)begaafde leerlingen	17
1.6 Onderpresteren.....	18
1.6.1 Signaleren van onderpresteerders.....	18
2. Signalering.....	19
2.1 Signalering bij instroom.....	19
2.2 Signalering tijdens de schoolloopbaan	19
2.3 Onderpresteerders	19
3. Diagnostisering.....	20
3.1 Schooldiagnose.....	20
4. Extern onderzoek.....	20
5. Begeleiding.....	21
5.1 Basisondersteuning	21
5.2 Onderbouw	21
5.2.1 Compacten.....	21
5.2.2 Verrijken.....	21
5.2.3 Materialen.....	22
5.3 Middenbouw en Bovenbouw	22
5.3.1 Compacten.....	22
5.3.2 Verrijken.....	22
5.3.3 Materialen.....	23
Bijlagen.....	24

Bijlage 1	- Integratiematrix	24
Integratiematrix kleuters		25
Bijlage 2	- Observatielijst signalering ontwikkelingsvoorsprong kleuters	26
Bijlage 3	- LOOD-lijst groep 1-4.....	27
Bijlage 4	- LOOD-lijst groep 5-8.....	29
Bijlage 5	- Signaleringslijst voor risicokinderen.....	31

Inleiding

Ieder kind heeft recht op passend (adaptief) onderwijs. Dit uitgangspunt betekent niet alleen dat er binnen het onderwijs ruimte en middelen moeten zijn om zwakke leerlingen op te vangen, maar dat ook (hoog)begaafde kinderen hun mogelijkheden moeten kunnen ontwikkelen. In dit plan willen we aangeven op welke wijze wij binnen ons onderwijs aan willen sluiten op de specifieke vragen van leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong of begaafdheidskenmerken. Het is een beschrijving van de rode draad die door onze school loopt om een doorgaande leerlijn te waarborgen.

Eerst is er een beschrijving van wat hoogbegaafdheid volgens ons betekent, maar daarin beschreven de kenmerken, behoeften van en verschillen tussen de hoogbegaafde leerlingen. Vervolgens wordt het protocol beschreven dat wordt ingezet bij het signaleren van kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong of begaafdheidskenmerken.

In de kwaliteitskaart (hoog)begaafdheid 2.25.6 houden we de meest recente praktische informatie bij voor het dagelijks werken op de pleinen met kinderen met een vermoeden van meer- of hoogbegaafdheid. Deze is voor intern gebruik door leerkrachten en tevens te vinden in bijlage 6.

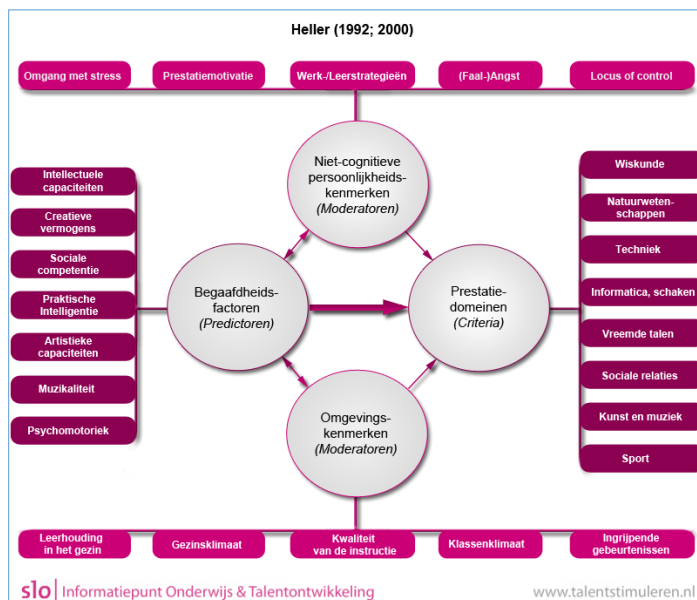
1. Hoogbegaafdheid

1.1 Wat is (hoog)begaafdheid?

Meestal wordt er gesproken van begaafdheid als een leerling een intelligentiequotiënt (IQ) heeft van minimaal 120 en van hoogbegaafdheid bij een IQ vanaf 130. Alleen wordt hoogbegaafdheid niet alleen bepaald door het IQ.

In 1978 ontwikkelde Renzulli het 'drie-ringenconcept'. Met dit concept stelt Renzulli dat er pas sprake is van begaafdheid wanneer er interactie is tussen drie aanlegfactoren: een bovengemiddelde intelligentie, een hoog niveau van taakgerichtheid en een hoog niveau van creativiteit. Mönks ontwikkelde, op basis van het 'drie-ringenconcept', het 'meerfactorenmodel' (Mönks, 1993). Hij voegde drie omgevingsfactoren toe: het gezin, de school en de ontwikkelingsgelijken, waarmee hij stelt dat alleen in samenspel met een positieve omgeving hoogbegaafdheid tot zijn recht komt.

Professor Heller ontwikkelde met de samenvoeging van de 'meervoudige-intelligentie-theorie' van Gardner en het 'meerfactorenmodel' van Mönks, het 'multifactorenmodel' (Ziegler & Heller, 2000). Met dit model wordt nog duidelijker dat een cognitief hoogbegaafde leerling, niet per se uitzonderlijke prestaties hoeft neer te zetten. Heller gaat uit van de dynamiek tussen begaafdheidsfactoren, niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken en omgevingsfactoren. Bij een optimale dynamiek tussen alle factoren leidt dit tot prestaties op hoogbegaafd niveau, op een of meer prestatiegebieden die Gardner onderscheidt (zie ook rechterkolom afbeelding 1.2).

(Hoog)begaafdheid hangt dus niet alleen af van een hoge intelligentie. Persoonlijke- en omgevingsfactoren spelen een grote rol, als het gaat om het tot uiting komen van prestaties op (hoog)begaafd niveau. Wat in de aanleg van een kind aanwezig is, komt alleen naar buiten wanneer er aan gewerkt wordt.

Afbeelding 1.1 Het multifactorenmodel van Heller
(zie hiervoor: www.talentstimuleren.nl)

1.2 Leer- en ontwikkelingsbehoeften van (hoog)begaafde leerlingen

1.2.1 Kenmerken van (hoog)begaafde leerlingen

Hoogbegaafdheid heeft evenveel gezichten als er (hoog)begaafde leerlingen zijn en is er geen allesomvattende profielomschrijving. Wanneer de gedragingen en leereigenschappen, kenmerkend voor (hoog)begaafde leerlingen, van verschillende wetenschappers met elkaar vergeleken worden levert dit de onderstaande punten op.

- Is snel van begrip.	- Is een scherp waarnemer.	- Is perfectionistisch ingesteld.
- Kan grote denk- en leerstappen maken.	- Is verbaal vaardiger dan leeftijdgenoten.	- Toont een brede algemene interesse.
- Kan verworven kennis goed toepassen.	- Valt op door een origineel gevoel voor humor.	- Heeft een grote behoefte aan autonomie.
- Beschikt over een goed geheugen.	- Toont een creatief denkvermogen.	- Denkt buiten de reguliere kaders.
- Beschikt over een groot analyserend vermogen.	- Beschikt over een groot probleemoplossend vermogen.	- Zoekt uitdagingen.
- Toont een groot doorzettingsvermogen wanneer het uitgedaagd wordt.	- Wekt de indruk geestelijk vroegrijp te zijn.	- Accepteert regels en tradities niet klakkeloos maar be vraagt deze.
- Kan zich sterk concentreren wanneer de activiteit aansluit bij interessegebieden.	- Is in staat tot zelfreflectie.	- Zoekt ontwikkelingsgelijken in oudere kinderen.
	- Is een doorvrager.	

Tabel 1a Gedragingen en leereigenschappen (hoog)begaafde leerlingen
(afgeleid van: Van Gerven & Drent 2000; Van Gerven & Drent 2007)

Niet alle (hoog)begaafde leerlingen bezitten alle of dezelfde eigenschappen, ze laten allemaal hun eigen, persoonlijke gedragingen zien.

Een andere manier van denken (Wind & Feenstra, 2003).

(Hoog)begaafde leerlingen hebben een andere manier van denken dan normaalbegaafde leerlingen. Een belangrijk verschil in het denken zit in het *constant denken* van deze leerlingen. Het logisch denkvermogen heeft geen uitknop. Door het snel leggen van verbanden, zien van patronen en verbindingen en het onthouden van details zijn ze in staat 'zijsprongetjes' te maken naar andere gerelateerde onderwerpen. Dit *associatief denken* brengt onderwerpen en gebeurtenissen als een soort patroon, een netwerk, met elkaar in verband. Veel (hoog)begaafde leerlingen blijken te denken in beelden. Dit *beeld denken* kan het denkproces sterk versnellen, maar kan ook nadelig zijn wanneer nieuwe lesstof zonder plaatjes wordt aangeboden. Het abstractieniveau waarop deze leerlingen denken is hoog, waardoor voorbeelden en herhaling in de lesstof vaak niet nodig zijn en kunnen leiden tot verveling en ergernis. Het *denken in grote stappen* maakt dat ze vaak niet begrijpen waarom de lesstof van hen vraagt kleine deelstappen te maken. Het *creatief denken* van (hoog)begaafde leerlingen kan leiden tot het sneller vinden van (ongebruikelijke) oplossingen en toepassen van onverwachte oplossingsstrategieën. Tot slot denken ze vaak van abstract naar gedetailleerd. Dit *topdown denken* is vaak tegenstrijdig met de aangeboden leerstof op school, hierdoor zien ze vaak het nut niet van de oefeningen en is afhaken een groot risico.

Zijnsluit (Tessa Kieboom)

Naast de hierboven genoemde cognitieve kenmerken van (hoog)begaafde leerlingen, zijn er ook karaktereigenschappen te benoemen die binnen deze groep leerlingen overeenkomen. Prof. dr. Tessa Kieboom noemt deze kenmerken het 'zijnsluit'. Dit bestaat uit vier kenmerken die duidelijk naar voren komen bij (hoog)begaafde leerlingen. Het eerste kenmerk is *perfectionisme*. Hiermee wordt bedoeld; het zodanig stellen van hoge eisen aan het eigen werk, dat de hoge norm mogelijk niet gehaald kan worden met als resultaat faalangst en vluchtgedrag. Het *rechtvaardigheidsgevoel* uit zich in het zeer belangrijk vinden van het nakomen van regels, afspraken en beloftes. Ook het intensief meeleven

Afbeelding 1.2 Het zijnsluit (schematische weergave) van Prof. dr. Kieboom
(zie hiervoor: www.ontwikkelingsvoorsprong.info)

met onrechtvaardige wereldgebeurtenissen hoort hierbij. Dat (hoog)begaafde leerlingen onrustig of bang zijn, kan komen door de *hoog sensitiviteit* bij deze leerlingen. Door hun sterke bewustzijn van wat er allemaal zou kunnen gaan gebeuren, zien zij eerder 'beren op de weg' en maken zich daar zorgen over. Daarnaast zijn (hoog)begaafde leerlingen *kritisch ingesteld*. Ze zijn opmerkzaam en plaatsen overal kritische noten bij, niet alleen bij anderen maar zeker ook bij zichzelf.

(Hoog)begaafde leerlingen zijn niet alleen anders op het cognitieve vlak. Ook de zijns-kant is beduidend anders dan die van normaalbegaafde leerlingen. Dit vraagt van de leerkracht niet alleen aanpassingen in het onderwijsaanbod, maar ook aanpassingen in de benadering van deze leerlingen.

1.2.2 Behoeften van (hoog)begaafde leerlingen

Door de specifieke cognitieve kenmerken en karaktereigenschappen, hebben (hoog)begaafde leerlingen andere leer- en ontwikkelingsbehoeften dan normaalbegaafde leerlingen. Wanneer zij onvoldoende worden aangesproken op hun leereigenschappen, kan dit op termijn leiden tot demotivatie en onderpresteren.

(Hoog)begaafde leerlingen hebben net als normaalbegaafde leerlingen behoefte aan instructie, maar dan wel op een andere manier. Een open vraagstelling, een begeleidende houding van de leerkracht en de leerlingen aanspreken op een hoog verbaal niveau zijn volgens Freeman (1998) essentieel om (hoog)begaafde leerlingen te stimuleren. Het aanbieden van studievoordigheden, probleemoplossende strategieën en structuur, leert de leerling leren. Door het stellen van criteria, waaraan het proces, de inhoud en het product moeten voldoen, die net boven het niveau van de leerling liggen, worden leerlingen uitgedaagd en leren ze dat fouten maken mag.

Uit onderzoek, uitgevoerd door Esther de Boer (2011), is gebleken dat naar voren komt dat (hoog)begaafde leerlingen het belangrijk vinden dat een leraar 'eerlijk' is. Daarnaast hechten zij veel waarde aan 'goed kunnen luisteren naar wat leerlingen te vertellen hebben' en 'de leerkracht maakt dat ik me prettig voel in de klas'. Ook komt uit het onderzoek naar voren dat (hoog)begaafde leerlingen meer behoefte hebben om begrepen te worden dan normaalbegaafde leerlingen. De drie componenten, relatie, autonomie en competentie, uit de zelfdeterminatietheorie van Ryan en Deci blijken voor (hoog)begaafde leerlingen extra belangrijk te zijn.

1.3 Profielen van (hoog)begaafde leerlingen

Zoals eerder beschreven kan begaafdheid op verschillende manieren in zichtbaar gedrag tot uiting komen. Op grond van jarenlange ervaring in de vorm van observaties, interviews en literatuuronderzoek hebben Betts & Neihart (1988; 2010) zes profielen opgesteld. Deze profielen verschaffen informatie over gedrag, gevoelens en behoeften van verschillende typen (hoog)begaafde leerlingen. Ze dienen als basis voor een theoretisch concept van waaruit inzicht verschaft kan worden. Dit leidt tot een beter begrip en is van belang voor het stimuleren van persoonlijke groei op cognitief, sociaal en emotioneel gebied.

1.3.1 Zelfsturend autonoom

De zelfsturende autonome leerling weet wat hij/zij kan en laat dit ook zien. Deze leerling heeft een goed zelfinzicht en goede sociale vaardigheden. Daarnaast werkt deze leerling zelfstandig, ontwikkelt eigen doelen, is ondernemend, komt op voor eigen opvattingen en is bereid tot het nemen van risico's. Deze leerling wil en durft te leren! De autonome leerling is in balans met zichzelf en met zijn omgeving: vanuit zichzelf is de leerling op groei gericht en uit op ontwikkeling. Hij ervaart in dit ontwikkelingsproces geen persoonlijke belemmeringen, durft te leren en is trots op hetgeen hij bereikt.

Gevoelens en houding	Gedrag	Behoeften (aan)
• Zelfverzekerd • Accepteert zichzelf • Heeft een growth mindset over vermogen / intelligentie • Optimistisch • Intrinsiek gemotiveerd • Ambitueus, enthousiast & laat zich uitdagen	• Goede sociale vaardigheden • Werkt onafhankelijk, zonder bevestiging • Stelt (SMART) doelen voor zichzelf • Zoekt uitdaging • Sterk zelfsturend • Goede zelfregulering • Werkt enthousiast voor passies en is bevlogen	• Heeft méér ondersteuning nodig, niet minder • Stimulans om nieuwe richtingen te kiezen en onafhankelijkheid te vergroten • Feedback over sterke kanten en mogelijkheden • Gefaciliteerd worden om te kunnen blijven groeien

- Hoeft school of academische studie niet als hoogste prioriteit te zien
- Vindt het niet erg fouten te maken en leert hiervan
- Laat tolerantie en respect naar anderen zien
- Komt op voor eigen overtuigingen
- Veerkrachtig
- Ontwikkelaar van kennis
- Beschikt over zelfinzicht en zelfacceptatie
- Aanmoediging om risico te nemen, om niet voor zeker te gaan
- Relaties die ontwikkeling en voortgang mogelijk maken
- Meer bedreven raken in het managen van zichzelf
- Behoeft aan supportteam

Hoewel dit de ideale leerling lijkt, blijft het belangrijk ook deze autonome leerling te ondersteunen. De focus ligt hierbij vooral op het zo veel mogelijk faciliteren van mogelijkheden tot onbegrensd leren. Om voortdurend eigen grenzen op te zoeken, te verkennen en te verleggen, zal de omgeving daarvoor ruimte en stimulans moeten blijven geven.

Het beeld van de leerling is in de regel consistent, juist omdat hij in verschillende omgevingen durft te laten zien wie hij is en wat hij kan. In een omgeving waar creatief denken gestimuleerd wordt, wordt deze leerling goed zichtbaar. In onderstaand overzicht staat op welke wijze deze leerlingen vanuit meerdere perspectieven worden ervaren en gezien, en welke manieren signalen van hun talenten en prestaties kunnen opleveren.

Perceptie door volwassenen en peers	Identificatie: Signalen (h)erkennen
• Bewonderd en geaccepteerd • Gezien als capabel & verantwoordelijk door de ouders • Hebben positieve invloed • Succesvol in verschillende omgevingen • Psychologisch in balans • Positieve relaties met peers • Gesprekken	• Portfolio's • Getoonde prestaties • Producten • Gewonnen prijzen • Nominaties • Gestandaardiseerde test scores • Creativiteitstests

Ook al wekt de autonome leerling de indruk het allemaal zelf wel te kunnen, toch zal de omgeving, ouders en school, ook in deze leerling moeten blijven investeren. Dit betekent vooral ruimte geven, stimuleren, de blik verruimen, de relatie verdiepen, feedback geven, en niet tegenhouden. Kortom faciliteren in mogelijkheden die leiden tot onbegrensd leren.

Ondersteuning thuis	Begeleiding op school
• Zorg ervoor dat je nabij bent voor het kind, ook op school & in de sociale omgeving • Zorg voor mogelijkheden die gerelateerd zijn aan interessegebieden en passie • Sta vrienden van allerlei leeftijden toe • Neem belemmeringen (om iets te leren) in tijd en ruimte weg • Help hen een support team op te bouwen • Betrek hen bij je eigen passies als ouder • Betrek hen bij familie-overleg & besluiten • Luister • Sta hen niet in de weg en geef veel ruimte	• Creëer ruimte voor het ontwikkelen van een lange termijn, geïntegreerd studieplan • Neem belemmeringen in tijd en ruimte weg • Bied diverse, onderling samenhangende, verdiepingsmogelijkheden • Bied mentoraat en bemiddeling • Bied een grote verscheidenheid aan opties om te versnellen • Wijk af van gebruikelijk schoolbeleid en regels • Geef hen ruimte, rem niet af • Maak de nadelen van succes bespreekbaar en ondersteun hen om hiermee te gaan

1.3.2 Aangepast succesvol

De aangepaste, succesvolle leerling levert goede prestaties, maar presteert niet naar eigen vermogen. Er is daarom sprake van relatief onderpresteren. Deze leerling is perfectionistisch ingesteld en wil graag "succesvol" blijven. Hierdoor worden risico's vermeden en kan deze leerling zich afhankelijk opstellen van volwassenen,

bijvoorbeeld door (onnodig) bevestiging te zoeken van de leerkracht om zeker te weten dat iets "goed" is en om te voorkomen dat er fouten gemaakt worden. Deze leerling is erg gevoelig voor en gericht op het voldoen aan verwachtingen van anderen. Dit staat onbevangen groei en het (durven) 'leren van fouten' in de weg. Hun uitdaging ligt daarom in het durven aangaan van 'risicovol leren' dat gericht is op groei en onafhankelijkheid.

Gevoelens en houding	Gedrag	Behoeften (aan)
• Inschikkelijk • Afhankelijk • Goed academisch zelfbeeld • Faalangstig • Extrinsieke motivatie • Kritisch over zichzelf • Werkt voor een cijfer • Onzeker over de toekomst • Krijgt graag bevestiging • Heeft fixed mindset over intelligentie	• Presteert en bereikt doelen • Zoekt goedkeuring en bevestiging van de leraar • Vermijdt risico's • Perfectionistisch • Doet niet meer dan gevraagd • Accepteert & conformeert zich • Kiest veilige activiteiten • Haalt goede cijfers • Wordt een consument van kennis	• Uitgedaagd worden • Zwakke kanten leren zien • Risico leren nemen • Assertiviteitsvaardigheden leren • Creativiteit ontwikkelen • Growth mindset ontwikkelen • Zelfkennis verbeteren • Onafhankelijke studievaardigheden aanleren

Bij de aangepaste, succesvolle leerling wordt het relatieve onderpresteren niet altijd gezien als ontwikkelpunt, juist omdat deze leerling zich verregaand aanpast en weinig anders vraagt dan bevestiging. Leraren willen wel 'een hele klas vol met dit soort leerlingen'. In onderstaand overzicht staat op welke wijze deze leerlingen vaak worden gezien, vanuit het perspectief van anderen en welke manieren van identificatie signalen kan opleveren die bijdragen aan herkenning en erkenning van deze leerlingen.

Perceptie door volwassenen en peers	Identificatie: Signalen (h)erkennen
• Geliefd bij leraren • Bewonderd door peers • Over het algemeen geliefd bij en geaccepteerd door ouders • Men overschat hun capaciteiten • Men gelooft dat zij er op eigen kracht wel komen (zonder hulp van anderen)	• Gebruik veel diverse criteria • Cijfers en schoolprestaties • Gestandaardiseerde testcores • Individuele intelligentietests • Nominatie door leraren, ouders en/of peers

Omdat bij de aangepaste, succesvolle leerling het onderpresteren niet als een ontwikkelpunt wordt ervaren door de omgeving, en de leerling geneigd is niet meer te doen dan gevraagd, wordt deze leerling vaak over het hoofd gezien. Als deze leerling niet gestimuleerd wordt om te gaan met uitdagingen boven het beheersingsniveau (de zone van naaste ontwikkeling), bestaat het risico op het ontwikkelen van faalangst en onderduikend gedrag. Begeleiding is juist nodig om de leerling uit de comfortzone te halen en van leren te gaan leren houden.

Ondersteuning thuis	Begeleiding op school
• Durf los te laten • Bied onafhankelijkheid • Geef ruimte om eigen keuzes te maken • Laat nieuwe, risicovolle ervaringen opdoen • Sta negatieve gevoelens (stress, verdriet) bij het kind toe • Bekrachtig het vermogen van het kind om met uitdagingen om te gaan	• Versneld en verrijkt curriculum • Leerstofinkorting bijv. door vooraf toetsen • Tijd voor een persoonlijk curriculum • Activiteiten die de leerling uitdagen om de uit comfortzone te komen • Ontwikkeling van vaardigheden voor onafhankelijk leren • Bied verdiepingsmogelijkheden • Mentoraat • Coaching in growth mindset • Geef tijd voor samenwerken met peers

1.3.3 Onderduikend

De onderduikende leerling doet alles om niet op te vallen en ondermijnt hiermee het belang van de ontwikkeling van zijn of haar begaafdheid. De leerling vermijdt uitdagingen, is erg onzeker en faalangstig. In de perceptie van deze leerling is het halen van hoge prestaties en tegelijkertijd sociaal geaccepteerd worden onverenigbaar. De onderduikende leerling is zoekend naar sociale acceptatie en wisselt in vriendschappen, maar heeft moeite om hierin echt zijn plek te vinden, weet niet goed wat hij/zij zelf eigenlijk zou willen en streeft dan ook vrijwel geen eigen doelen na. Deze leerling past zich te veel aan en kan mede hierdoor psychosomatische klachten ontwikkelen (hoofdpijn, buikpijn). Er bestaat een risico dat deze leerling zich verder terugtrekt, depressief wordt en uiteindelijk uitvalt in het onderwijs door gebrek aan een reëel perspectief op de eigen mogelijkheden.

Gevoelens en houding	Gedrag	Behoeften (aan)
• Zoekt sociale acceptatie, wil 'ergens' bij horen • Voelt zich onzeker • Voelt zich onder druk staan • Bekritiseert zichzelf en anderen • Voelt zich schuldig en/of onveilig • Onzeker of hij recht op zijn emoties heeft • Verminderd gevoel van zichzelf (eigen identiteit) • Heeft ambivalente, tegenstrijdige gevoelens over prestaties • Betreft maatschappelijke problemen en conflicten op zichzelf en internaliseert ze • Kan gedrag gericht op prestatie zien als verraad aan eigen sociale groep	• Onderwaardeert de eigen begaafdheid, dingt er op af op of ontkent deze • Valt uit bij deelname aan verrijkingsprogramma's • Wijst uitdagingen af • Verandert regelmatig van peergroep • Heeft wisselende vriendschappen, blijft hierin zoekend • Heeft (vrijwel) geen band met de leraar of de klas • Is onzeker over welke richting hij zelf op wil • Wil geen ander werk doen dan andere kinderen	• Ruimte om keuzes te maken • Leren conflicten expliciet te maken • Leren af te stemmen • Leren van regels te veranderen • Netwerk van begaafde peers • Ondersteuning en aanmoediging bij ontwikkeling van talenten • Rolmodellen die groeps culturen overbruggen • Rolmodellen uit verschillende culturen • Zelfbegrip & zelfacceptatie ontwikkelen • Gehoord worden door anderen

Omdat een onderduikende leerling in ieder geval op school niet laat zien wat hij kan, zal er geen herkenning zijn langs de weg van opvallende manifestatie. Dat betekent ook dat de meeste klasgenoten deze leerling niet als talentvol beschouwen. Goede observaties in 'terloopse' situaties kunnen wel signalen geven van talent en capaciteiten. Ook ouders kunnen vaak de bijzondere kenmerken benoemen, omdat deze leerlingen thuis nog wel laten zien wat zij denken, willen en kunnen. Ook 'in het verleden behaalde' prestaties kunnen signalen afgeven.

Perceptie door volwassenen en peers	Identificatie: Signalen (h)erken
• Gezien als leiders of worden niet (h)erkend • Gezien als gemiddeld en succesvol • Ervaren als meegaand • Gezien als rustig/ verlegen • Gezien als risicomijdend • Gezien als iemand die stand kan houden en sterk is	• Gesprekken met de leerling • Nominatie door ouders en/of leraren • Wees voorzichtig met nominatie door peers • Getoonde prestaties • Creativiteitstests • Non-verbale intelligentietests

De behoefte aan stimulering van de eigen ontwikkeling staat centraal en begint bij het zien en accepteren van de kwaliteiten van de leerling. Deze leerling heeft aanmoediging en activering nodig die gericht is op autonomie en anders mogen zijn. Omdat deze leerling zelf geen nieuwe, op groei gerichte activiteiten en ervaringen zal opzoeken, moet de omgeving hem hierin voorgaan. Hij zal moeten ervaren dat groei goed voelt en dat je kunt laten zien wat je kan en wie je bent, zonder daarop te worden aangekeken, maar juist gewaardeerd. Het is belangrijk om in dit proces de eigenheid van de leerling niet uit het oog te verliezen, hem eigen keuzes te laten maken en het niet 'over te nemen'.

Ondersteuning thuis	Begeleiding op school
• Normaliseer hun gevoel van 'dissonantie': help ze te leren te handelen vanuit <i>eigen</i> behoeften en te vertrouwen op <i>eigen</i> gevoelens en gedachten • Help hun tolerantievermogen vergroten • Ondersteun bij studie & carrièreplanning • Zoek (samen) begaafde rolmodellen • Wees zelf een rolmodel voor een leven lang leren • Geef ruimte om eigen keuzes te maken • Neem de spanning weg bij het aangaan van nieuwe ervaringen: creëer ruimte voor het opdoen van verschillende ervaringen en reflecteer hierop met hen door dit bespreekbaar te laten zijn • Vergelijk niet met broers en zussen, of anderen • Laat zien hoe je (groeps)culturen kunt overbruggen • Bouw aan waardering en begrip voor culturele verschillen	• Voer open discussies over klassenverschil, racisme of sexerollen • Kader concepten als maatschappelijke verschijnselen • Leef voor hoe je (groeps)culturen kunt overbruggen • Creëer leeromgevingen waar de leerling zich thuisvoelt • Bied rolmodellen • Help hen bij het opzetten van supportgroepen • Geef directe instructie in sociale vaardigheden • Maak expliciet en ondersteun bij het eigen maken van vaardigheden die normaliter niet onderwezen maar impliciet wel verwacht worden • Geef informatie en bied ondersteuning bij de planning van opleidings- en beroepsmogelijkheden • Bespreek wat succes van je vraagt bijvoorbeeld durven leren, motivatie, inspanning, doorzetten • Maak ook de nadelen van succes bespreekbaar en ondersteun hen om hiermee om te leren gaan

1.3.4 Uitdagend creatief

De uitdagende creatieve leerling is creatief en komt met bijzondere oplossingen of invalshoeken. Hij neemt scherp waar en ziet uitzonderingen (ook op regels). Hij staat kritisch tegenover beweringen en neemt niet zomaar iets aan (ook niet van de leerkracht). Deze leerling komt op voor eigen opvattingen en is eerlijk en (te) direct. Deze leerling laat nadrukkelijk van zich horen op een manier die weliswaar creatief is, maar zelden direct bijdraagt aan de leersituatie en die vaak als uitdagend wordt ervaren.

Gevoelens en houding	Gedrag	Behoeften (aan)
• Zeer creatief • Verveeld en gefrustreerd • Wisselende zelfwaardering • Ongeduldig en defensief • Verhoogde gevoeligheid • Onzeker over sociale rollen • Kwetsbaar • Sterke motivatie om innerlijke overtuigingen te volgen • Wil onrecht recht zetten • Staat open voor het doordenken van vraagstukken die niet eenduidig zijn • Heeft veel energie	• Laat impulsief gedrag zien • Daagt de leraar uit • Stelt regels en beleid ter discussie • Is eerlijk en direct • Is emotioneel labiel • Kan een slechte zelfcontrole hebben • Drukt zich op creatieve manier uit • Houdt vol in interessegebieden en passies • Komt op voor eigen overtuigingen • Kan in conflict raken met 'peers'	• In verbinding gebracht worden met anderen • Tact, flexibiliteit, zelfbewustzijn en zelfcontrole leren (afstemmen) • Ondersteuning op gebied van creativiteit • Duidelijke afspraken d.m.v. contracten • Minder druk tot aanpassen • Interpersoonlijke vaardigheden leren om anderen te bekrachtigen • Strategieën leren om met mogelijke psychologische kwetsbaarheid om te gaan

De autonome uitdagende leerling wordt zeer verschillend ervaren. Dit heeft mede te maken met de dynamiek en de grondhouding van degene die met hem te dealen heeft. Zo zal de ene leraar met hem kunnen 'lezen en schrijven', terwijl de andere leraar het gevoel heeft dat de leerling het voortdurend op hem heeft gemunt. Wanneer hij vervolgens 'onder 4 ogen' het gesprek aangaat met de leerling, dan blijkt de leerling het mooi onder woorden te brengen en alleszins invoelend. De leerling kan zich zelfs zeer berouwvol tonen, totdat hij, terug in de klas, weer hetzelfde uitdagende gedrag toont en de lachers op zijn hand weet te krijgen. Hij ontlokt graag discussies. Ook thuis kan het gebeuren dat de ene ouder de juiste snaar weet te raken en hem kan stimuleren in zijn sterke kanten, terwijl het met de andere ouder voortdurend botst en deze zich steeds uitgedaagd voelt. De (h)erkenning van deze leerling schuilt in het zien van zijn sterke kanten, zijn creativiteit, om daar vervolgens een beroep op doen. Die sterke kanten zijn niet altijd zichtbaar, omdat zijn werkwijzen inconsistent zijn en vaak

op effect gericht. Een creativiteitstest kan de talenten zichtbaar maken. Ouders, medeleerlingen en volwassenen buiten het gezin zien de kwaliteiten vaak wel.

Perceptie door volwassenen en peers	Identificatie: Signalen (h)erkennen
• Niet geliefd bij leraren • Beschouwd als opstandig • Betrokken in machtsstrijd • Creatief • Problemen met discipline • Peers zien hen als vermakelijk en onderhoudend • Men wil hen veranderen • Men ziet hen niet als begaafd • Men onderschat hun succes • Men wil dat zij zich aanpassen	• Zoek uit op welke manieren deze leerling creatief is (o.a. dmv gesprek) • Gebruik domeinspecifieke objectieve metingen • Focus op creatief potentieel i.p.v. prestaties

Deze leerling heeft behoefte aan erkenning van zijn sterke kanten, wil graag gezien worden, met name voor zijn creativiteit. Wanneer deze leerling onvoldoende uitgedaagd wordt, zal hij geneigd zijn de leerkracht bezig te houden, bijvoorbeeld door clownesk gedrag of opstandig gedrag. Wanneer dit clowneske of opstandige gedrag serieus genomen wordt, kan de leerling leren zijn creativiteit positief in te zetten en gewaardeerd worden voor zijn creativiteit. Verveling moet ingeruild worden voor uitdagende leeractiviteiten waarbij de leerling zelf keuzes kan maken. Daarnaast zal de leerling moeten leren hoe meer rekening te houden met de ander; anderzijds zal aan de leerling ruimte gegeven moeten worden en zal er af en toe een oogje dicht geknepen moeten worden in geval van irritant gedrag. Hij is zeer gebaat bij het positief ondersteunen van eigen doelen en keuzes.

Ondersteuning thuis	Begeleiding op school
• Respecteer hun eigen doelen • Tolereer hogere niveaus van afwijkend gedrag • Sta hen toe interesses/ passies na te streven • Doe gewenst gedrag voor • Organiseer familieactiviteiten • Deel je vertrouwen in hun mogelijkheden met hen • Bekrachtig hun sterke kanten • Onderken psychologische kwetsbaarheden en kom in actie indien nodig	• Creëer tolerantie • Beloon nieuw denken en nieuwe invalshoeken • Plaats hem bij passende leraren • Directe en heldere communicatie • Sta gevoelens toe • Geef domeinspecifieke training • Sta non-conformisme toe • Koppel leerling aan begripvolle mentor • Geef directe instructie in interpersoonlijke vaardigheden • Coach in doelgericht kiezen en handelen

1.3.5 Dubbel bijzonder

Deze "dubbel bijzondere" leerling laat naast kenmerken van begaafdheid ook kenmerken van leer- en/of gedragsproblemen zien. Wanneer de gesignaleerde problemen op de voorgrond staan, worden begaafdheidskenmerken vaak onvoldoende (h)erkend. Andersom kan het ook zijn dat een eventueel leerprobleem niet onderkend wordt door sterke compensatiemogelijkheden als gevolg van de (hoog)begaafdheid. Deze leerlingen ervaren al jong een disharmonie in zichzelf en voelen zich door die dubbele bijzonderheid vaak gefrustreerd, 'dom' en niet begrepen, hetgeen zich kan uiten in problematisch gedrag.

Gevoelens en houding	Gedrag	Behoeften (aan)
• Aangeleerde hulpeloosheid • Intense frustratie en woede • Stemningswisselingen • Gevoelig voor ontmoediging • Moet werken om mee te kunnen	• Maakt gemakkelijk contact • Laat inconsistent werk zien • Lijkt een gemiddelde leerling of beneden gemiddeld • Lijkt op jongere leerlingen in sommige aspecten van sociaal en emotioneel functioneren	• Accent op sterke kanten • Strategieën leren om met bepaalde situaties / belemmeringen om te gaan • Ontwikkelen van vaardigheden • Voortdurende monitoring op bijkomende stoornissen, of

• Gebrekkig/ zwak academisch zelfbeeld • Ziet zichzelf niet als succesvol • Weet niet waar hij bij hoort	• Kan storend zijn • Kan niet-taakgericht zijn • Goed probleemoplossend vermogen • Gedragsproblemen • Denkt in concepten / ideeën • Houdt van nieuwigheden • Houdt van complexiteit • Is ongeorganiseerd • Heeft een (relatief) trage informatieverwerking • Kan moeite hebben met omgang met begaafde peers	(kenmerken van) leer- en/of gedragsproblemen • Leren volharden en doorzetten • Omgeving waarin sterke kanten ontwikkeld kunnen worden • Leren voor zichzelf op te komen

Deze leerling werkt inconsistent, presteert gemiddeld of minder, verstoort en is chaotisch. Hoewel een leer- of gedragsstoornis oorzaak kan zijn van gesignaleerde problemen, kan ook een gebrek aan (h)erkenning van de mogelijkheden van deze (hoog)begaafde leerling de oorzaak zijn van afwijkend gedrag of tegenvallende prestaties. Er bestaat dan een risico dat deze leerling onjuist gelabeld wordt en hiermee inadequaat ondersteund wordt in de ontwikkeling van zijn talenten.

Perceptie door volwassenen en peers	Identificatie: Signalen (h)erkennen
• Heeft (te) veel aanpassingen nodig • Wordt vreemd gevonden • Hun capaciteiten worden onderschat • Beschouwd als hulpeloos • Worden niet als begaafd gezien • Worden ervaren als leerlingen die veel structuur nodig hebben • Alleen hun onvermogen wordt gezien	• Metingen van huidige functioneren in de klas • Prestatietests • Methodegebonden toetsen (assessments) • Bekijk prestaties over een langere periode • Zoek naar patroon van afnemende prestaties in combinatie met aanwijzingen voor superieure capaciteiten • Baseer je niet (slechts) op analyse van sterk uiteenlopende resultaten op subtesten van een intelligentietest, maar kijk breder

Wanneer de kwaliteiten wel gezien worden en bekrachtigd worden, dan blijft compensatie voor de belemmerende factoren nodig. De leerling zal moeten gaan (blijven) geloven in zijn mogelijkheden. In de praktijk betekent dat vaak heel hard werken. De begeleiding altijd tweezijdig georiënteerd moeten zijn: sterke kanten bevorderen en stimuleren, compenseren waar nodig. Deze leerlingen hebben vaak begeleiding nodig om hun hulpeloosheid af te leren en weer voor leren en ontwikkeling te durven gaan. Samen realistische doelen stellen en ondersteuning voor zelfregulatie en sterker worden is heel belangrijk. Plaatsing in een programma voor begaafde leerlingen kan de leerling heel erg helpen om een positief zelfbeeld op te bouwen.

Ondersteuning thuis	Begeleiding op school
• Focus op de sterke kanten • Help tegelijkertijd zwakke kanten/ onvermogen te compenseren • Ontwikkel de wil om te slagen • (H)erken & bekrachtig begaafdheid en capaciteiten • Daag uit daar waar hij sterk in is • Zorg voor mogelijkheden om risico te nemen en buiten de gebaande paden te gaan • Ga uit van de mogelijkheid van WO of HBO • Bemiddel op school • Zorg voor gezinsbetrokkenheid • Voed op wat betreft zelfcontrole	• Geef prioriteit aan uitdagingen daar waar de sterke kanten liggen • Versnelling op de sterke gebieden • Tref voorzieningen ter compensatie voor de leerproblemen • Onderzoek de vraag 'wat is nodig voor dit kind om hier succesvol te kunnen zijn?' • Geef directe instructie in strategieën voor zelfregulatie • Laat tijd doorbrengen met begaafde peers • Leer voor zichzelf op te komen • Leer (smart)doelen te stellen

- Leer hoe je realistische doelen stelt en bereikt

1.3.6 Risico leerling

De risicoleerling is creatief en over het algemeen erg gevoelig. Deze leerling loopt risico om als *drop-out* niet meer deel te kunnen/willen nemen aan het (reguliere) onderwijs. Hij is niet gemotiveerd voor schoolse taken en zoekt buitenschoolse uitdaging om zijn interesses te volgen. Deze leerling geeft blijk van een negatief zelfbeeld: isoleert of verwaarloost zichzelf, verstoort situaties, bekritiseert zichzelf en anderen, voelt zich snel aangevallen of afgewezen.

Gevoelens en houding	Gedrag	Behoeften (aan)
• Rancuneus en boos • Depressieve gevoelens • Roekeloos en manipulatief • Gebrekkig / zwak zelfbeeld • Defensief • Onrealistische verwachtingen • Voelt zich niet geaccepteerd • Verzet zich tegen autoriteit • Niet gemotiveerd voor beloningen die door leraren bedacht zijn • Een subgroep is antisociaal	• Creëert crisissen en verstoort situaties • Zoekt spanning ('thrill seeking') • Wil werken voor de relatie • Neemt onregelmatig deel aan onderwijs, sport e.d. • Volgt buitenschoolse activiteiten die zijn interesse hebben • Lage schoolprestaties (gemiddeld of onder gemiddeld) • Kan zichzelf isoleren • Vaak creatief • Bekritiseert zichzelf en anderen • Levert inconsistent werk	• Veiligheid en structuur • Een andere omgeving als alternatief • Een individueel programma • Confrontatie en verantwoordingsplicht • Alternatieven • Professionele counseling • Richting en korte termijn doelen

Deze leerling wordt in de schoolse situatie gekenmerkt door negatief gedrag: hij verzet zich tegen alles wat met school te maken heeft, uit dit als zodanig en steekt zijn energie in het niet-presteren. Vaak vertaalt dit negatieve gedrag zich naar de thuissituatie en uit zich in oppositioneel en onverantwoord gedrag. Ook kan het gebeuren dat hij zichzelf verwaarloost. Prestaties die geleverd worden in een niet schoolse setting, een portfolio, prestaties op bepaalde subtesten van intelligentietests en creativiteitstest laten wel vaak talenten zien. De positieve kenmerken van begaafdheid laten zich steeds minder zien, zowel voor de leerling zelf als voor de omgeving. Alleen hobby's (zoals muziek en computer) genereren nog positieve energie en maken talenten zichtbaar. Door de omgeving wordt vaak alleen nog het negatieve gedrag ervaren. Men maakt zich zorgen, is boos of kan zelfs bang zijn voor de leerling.

Perceptie door volwassenen en peers	Identificatie: Signalen (h)erkennen
• Volwassenen kunnen boos op hen zijn • Peers zijn veroordelend • Gezien als 'iemand in de problemen' of onverantwoordelijk • Gezien als opstandig • Anderen hebben soms angst voor hen • Anderen kunnen ongerust zijn om hen • Volwassenen voelen zich machteloos over hoe hen te helpen	• Individueel afgenomen intelligentietests • Hoge prestaties op subtesten • Gesprekken • Audities • Non-verbale intelligentietests • Nominatie door ouders en/of leraren

Deze leerling is op school slechts nog fysiek aanwezig, maar voelt en toont zich niet echt betrokken, of neemt zelfs onregelmatig deel aan het onderwijs. Er is een risico dat deze leerling uiteindelijk (zonder diploma) het onderwijs verlaat. Het is nodig door het negatieve gedrag heen te prikken. Door in een gesprek met de ouders het levensverhaal terug te halen, worden vaak de bijzondere, positieve kanten van deze leerling zichtbaar. De drop-out is een absolute onderpresteerder (presteert gemiddeld of minder) en heeft baat bij alternatieve leerervaringen. Het is essentieel voor ouders en school om te blijven vertrouwen op de potentiële talenten van deze leerlingen en dit met hen te delen.

Ondersteuning thuis	Begeleiding op school
• Zoek begeleiding voor gezin • Vermijd machtsstrijd • Toon betrokkenheid voor buitenschoolse activiteiten • Stel vast of er sprake is van gevaarlijk gedrag • Blijf in gesprek en beschikbaar • Spreek aan op verantwoordelijkheid • Beperk straffen tot het minimum • Stel vertrouwen in hun vermogen obstakels te overwinnen en deel dit met hen • Blijf investeren in de relatie	• Houd de verwachtingen op peil en stel niet naar beneden bij • Laat diagnostisch onderzoek doen • Bied niet-traditionele studievastigheden • Bied verdiepingsmogelijkheden aan • Mentoraat en coaching • Volwassenenonderwijs (VAVO) • Coaching m.b.t. schoolloopbaan • Huisbezoeken • Bevorder veerkracht • Bespreek alternatieve mogelijkheden • Blijf pleidooi voeren ten gunste van de leerling en blijf zoeken naar alternatieven

1.4 Hoe houd je (hoog)begaafde leerlingen gemotiveerd om te leren?

Het is aan leerkrachten om de natuurlijke nieuwsgierigheid en motivatie bij leerlingen te behouden. Wanneer een leerling gemotiveerd is zal hij actief aan de slag gaan bij de start van zijn taak, zal hij gebruik maken van de benodigde leerstrategieën, is er sprake van een hoge mate van concentratie en zal er doorzettingsvermogen getoond worden (Ros, Castelijns, Van Loon & Verbeek, 2015).

1.4.1 Compacten en verrijken

Bekende vormen van onderwijsaanpassingen, voor (hoog)begaafde leerlingen, zijn compacten en verrijken. Deze aanpassingen worden gedaan om leerlingen aan te spreken op hun leereigenschappen (Drent & Van Gerven, 2007) en de leerlingen gemotiveerd te houden voor de leertaak.

Compacten

Drent en Van Gerven (2007) omschrijven compacten als het overslaan van overbodige herhalings- en oefenstof en het afstemmen van het leerstofaanbod op de (leer)eigenschappen van (hoog)begaafde leerlingen. Net als alle andere leerlingen hebben (hoog)begaafde leerlingen er baat bij als de aangeboden leerstof een doorgaande lijn vormt. Bij het schrappen dienen de kerndoelen van het basisonderwijs dan ook in het oog gehouden te worden. Ook tijdens de instructie en het nabespreken van gemaakte opdrachten kan compacten worden toegepast (Drent & Van Gerven 2007). Compacten maakt tijd vrij voor het werken aan verrijkingsstof.

Verrijken

Na het compacten krijgen leerlingen de gelegenheid om de geleerde vaardigheden verder te ontwikkelen door middel van een verdiepings- of verbredingsprogramma dat onderwerpen op een hoger denkniveau aanbiedt, opdrachten bevat met een grotere complexiteit, waarbij het leren centraal staat en de nadruk minder ligt op het eindresultaat. Hill (1991; in: Van Gerven, 2009, p. 91) stelt dat verrijkingsonderwijs moet leiden tot:

- Het toenemen van het analytisch en probleemoplossend vermogen.
- Het ontwikkelen van gedegen en waardevolle interesses.
- Het stimuleren van originaliteit, initiatief en zelfwerkzaamheid.

Verrijken kan op twee manieren worden toegepast: verdiepen, aansluitend op de reguliere leerstof, en verbreden, uitbreiden van de reguliere leerstof (Van Gerven, 2001). Verdiepen wil zeggen dat de vaardigheden en concepten die geleerd worden binnen hetzelfde vakgebied liggen en verder worden uitgediept. Het is gericht op een niveau van zelfstandig leren en heeft een meer gesloten en gestructureerde vorm (Termeer, 2009; in: Van Gerven, 2009, p. 92). Verbreding bestaat uit het aanbieden van leerstof waarvan de leerdoelen buiten de reguliere leerstof vallen. Verbreden sluit vaak aan bij de eigen belangstelling van de leerling, waarbij de rol van de leerkracht coachend is, terwijl de leerling meer verantwoordelijkheid krijgt.

Voor het werken met verrijkingsmateriaal is het zelfstandig kunnen werken een voorwaarde (Drent & Van Gerven 2002; Drent 2007). Daarbij hebben leerlingen die leren van verrijkingsonderwijs net zoveel begeleiding nodig als leerlingen bij de verwerking van de reguliere leerstof en kunnen dus niet zomaar zonder begeleiding buiten de klas aan het werk gezet worden.

1.4.2 Bloom en Gardner

Om goed aan te kunnen sluiten bij de denkvaardigheden van (hoog)begaafde leerlingen zullen de opdrachten binnen het onderwijs complexe denkproblemen moeten bevatten. Een manier hiervoor is het gebruik maken van het hogere orde denken vanuit de taxonomie van Bloom. Bij hogere orde vragen en opdrachten zijn voor het antwoord of de uitvoering de vaardigheden analyseren, evalueren of creëren nodig. Het zijn vragen en opdrachten die zich richten op:

- het stimuleren van leerlingen om verder en meer kritisch na te denken,
- het stimuleren van het probleemoplossend denkvermogen,
- het ontlocken van discussie en
- het stimuleren van leerlingen om zelfstandig op zoek te gaan naar informatie.

Daarnaast is het belangrijk om ook in te spelen op de verschillende leervoorkeuren van leerlingen. Hiervoor kunnen de acht intelligenties van Gardner ingezet worden. Gardner gaat ervan uit dat ieder mens over acht verschillende intelligenties beschikt, die per persoon verschillen in mate van ontwikkeling. Hierdoor zijn mensen op verschillende manieren intelligent. De intelligenties die Gardner onderscheidt zijn:

- Verbaal-linguïstische intelligentie,
- Logisch-mathematische intelligentie,
- Visueel-ruimtelijke intelligentie,
- Muzikaal-ritmische intelligentie,
- Lichamelijk-kinesthetische intelligentie,
- Interpersoonlijke intelligentie,
- Intrapersoonlijke intelligentie,
- Natuurgerichte intelligentie.

Door de taxonomie van Bloom te koppelen aan de acht intelligenties van Gardner, ontstaan er mogelijkheden om leerinhouden uitdagend te maken. (Termeer, 2009; in: Van Gerven, 2009, p. 98). De vele mogelijkheden zijn overzichtelijk gemaakt in de integratiematrix (zie bijlage 1).

1.4.3 Zelfdeterminatietheorie (Ryan & Deci)

Naast de hierboven genoemde onderwijsaanpassingen om (hoog)begaafde leerlingen gemotiveerd te houden en te laten leren, is er ook een theoretische benadering van motivatie. Met betrekking tot dit onderzoek gaan we in op de zelfdeterminatietheorie van Ryan en Deci, want zoals eerder beschreven hebben juist (hoog)begaafde leerlingen belang bij de componenten waar deze theorie om draait: relatie, autonomie en competentie. De zelfdeterminatietheorie maakt onderscheid tussen intrinsieke en extrinsieke motivatie. Wanneer de leerling extrinsiek gemotiveerd is, leert hij omdat het moet, omdat hij zich verplicht voelt of omdat hij er een persoonlijk belang bij heeft. Een leerling is intrinsiek gemotiveerd wanneer hij oprecht geïnteresseerd en nieuwsgierig is en plezier beleeft aan de leeractiviteit. Om ervoor te zorgen dat leerlingen intrinsiek gemotiveerd blijven moet allereerst de leeractiviteit voor leerlingen interessant, uitdagend en betekenisvol zijn, daarnaast moeten de drie psychologische basisbehoeften relatie, autonomie en competentie vervuld zijn. Wanneer aan deze drie basisbehoeften is voldaan dan is er sprake van welbevinden, motivatie, inzet en zin in leren.

Basisbehoefte	Kern voor de leerling	Bij niet vervullen
Autonomie	Invloed kunnen uitoefenen op het eigen leerproces	Gevoel van dwang, verplichting
Relatie (sociale verbondenheid)	Zich gewaardeerd en gerespecteerd voelen	Gevoel van eenzaamheid, uitsluiting, niet aardig gevonden worden
Competentie	Vertrouwen in eigen kunnen	Gevoel van mislukking, te kort schieten, verveling

Tabel 1b Psychologische basisbehoeften (Ryan & Deci)
overgenomen uit: *Gemotiveerd leren en lesgeven, de kracht van intrinsieke motivatie*, Ros, Castelijns, Van Loon en Verbeeck (2015) p. 31

Om de intrinsieke motivatie van (hoog)begaafde leerlingen hoog te houden zijn aanpassingen binnen het onderwijsaanbod en in de begeleiding van deze leerlingen van belang. Lesstof compacten en de vrijgekomen tijd invullen met verrijking in de vorm van verdieping en verbreding zijn goede aanpassingen in het aanbod. Daarnaast is het belangrijk complexe denkproblemen toe te passen, zodat de (hoog)begaafde leerlingen

aangesproken worden op een uitdagend denkniveau. Tot slot is het essentieel dat de leerlingen in hun behoefte aan autonomie, relatie en competentie voorzien worden. Om dit te kunnen doen zijn specifieke leerkrachtcompetenties nodig.

1.5 Leerkrachtcompetenties bij het begeleiden van (hoog)begaafde leerlingen

Om als leerkracht in staat te zijn, in te spelen op de specifieke kenmerken en behoeften van (hoog)begaafde leerlingen is het van belang duidelijkheid te krijgen in de hiervoor benodigde competenties.

Leergierigheid aanwakkeren

Door middel van motivatie kan de natuurlijke leergierigheid van leerlingen aangewakkerd worden. Motivatie wordt gestimuleerd door de inzet van de zelfdeterminatietheorie. Wanneer leerlingen de kans krijgen om dingen zelf in te brengen en aan kunnen sluiten bij hun interesses en hun manier van leren, zij goede feedback, ondersteuning en aanmoedigingen om vol te houden ontvangen, wordt het gevoel van autonomie bevorderd (Van den Bergh & Ros, 2015). Als een leerling er vertrouwen in heeft dat hij in staat is de leerdoelen te behalen, voelt hij zich competent en zal gemotiveerd aan de slag gaan, onderzoeken en vol houden tot iets gelukt is. Wanneer een leertaak te makkelijk wordt gevonden zal de leerling zich niet uitgedaagd voelen, niet gemotiveerd zijn en er zijn best niet voor doen. Door de leerdoelen met de leerling te bespreken, duidelijk te maken wat er van hem verwacht wordt en vertrouwen naar hem uit te spreken, zal het gevoel van competentie versterkt worden (Van den Bergh & Ros, 2015). Wanneer leerlingen het gevoel krijgen er te mogen zijn met al hun eigenaardigheden, ze voelen dat fouten gemaakt mogen worden en situaties in de klas bespreekbaar zijn, voorzie je in de behoefte aan relatie. Wederzijds respect is speelt hierbij een belangrijke rol (Van den Bergh & Ros, 2015). Het geeft de leerling de motivatie zichzelf in te zetten voor de groep waarin het zich bevindt.

Gevoel van veiligheid creëren

Maslow heeft met zijn behoeftepiramide laten zien dat alleen wanneer er in de basale behoeftes van een mens wordt voorzien, er ruimte is voor een hogere behoefte. Voor in de klas betekent dit dat een leerling pas gemotiveerd zal zijn wanneer er sprake is van zich veilig voelen in de onderwijssituatie. De leerkracht heeft de taak een sfeer van saamhorigheid en 'iedereen accepteert elkaar' te scheppen. Omdat het gedrag van de leerkracht door leerlingen wordt gekopieerd, zal deze hierbij bewust moeten zijn van zijn verbale en non-verbale communicatie.

Metacognitieve vaardigheden trainen

Doordat veel (hoog)begaafde leerlingen met de reguliere leerstof niet tot 'leren leren' komen, is het belangrijk om binnen het verrijkingsonderwijs aandacht te besteden aan de metacognitieve vaardigheden. Metacognitieve vaardigheden zijn vaardigheden die de cognitieve, uitvoerende processen aansturen en controleren (Veenman, 1999). Er worden vier metacognitieve vaardigheden onderscheiden: oriënteren (focussen op de taak), plannen (formuleren van doelen en richtingen van de taak), monitoren (controleren van het leerproces) en evalueren (reflecteren op de eigen ervaringen) (Veenman, Elshout, & Meijer, 1997). Door het denkproces van de leerling belangrijker te maken dan het product en de aandacht te vestigen op de metacognitieve vaardigheden wordt de interne motivatie van de leerlingen versterkt (Schrover, 2015).

Hoge verwachtingen hebben

Wanneer leerlingen van nature meer willen, meer de grenzen opzoeken en meer uitdaging nodig hebben, is het belangrijk hoge verwachtingen te hebben van deze leerlingen (Schrover, 2015). Wanneer je dit niet doet en de lat te laag legt, passen de leerlingen zich hierop aan en lopen het gevaar te gaan onderpresteren. Carol Dweck bepleit dat je de leerlingen uitlegt waarom je de lat zo hoog legt, dat alleen als zij zichzelf uitdagen en inspannen zij hun hersenen laten 'groeien' en steeds beter worden in leren. Daarbij is het wel belangrijk de leerlingen te helpen bij het accepteren, dat zij weerstand zullen voelen en fouten zullen maken. Fouten maken mag en is zelfs nuttig, als ze maar gebruikt worden om van te leren (Schrover, 2015).

Een gretige leerhouding hebben

Om (hoog)begaafde leerlingen te kunnen motiveren is het belangrijk zelf ook gemotiveerd te zijn. Els Schrover (2015) spreekt van een gretige leerhouding bij de leerkracht. Ze wijst op een positieve houding van werklust, creativiteit, belangstelling en enthousiasme. Geen angst voor mislukkingen, maar plezier in het leren en openlijk kunnen toegeven dat iets (nog) niet lukt, of iets (nog) onbekend is (maar het wel gaat uitzoeken). Als voorbeeld voor de leerlingen nemen leerlingen deze positieve leerhouding over.

De hele leerling zien, niet alleen diens leervermogen

Als leerkracht is het belangrijk kennis te hebben van zowel de cognitieve kenmerken als van het zijnsluit van (hoog)begaafde leerlingen. Met deze kennis kan gedrag dat eerst als vervelend, lastig wordt beschouwd verklaard worden als uitingen van de bijzondere manieren van denken, voelen en gewaarworden van de (hoog)begaafde leerling (Schrover, 2015). Door aandacht voor en samenwerken met de leerling kunnen er oplossingen gevonden worden om in de behoefte van autonomie, relatie en competentie te blijven voorzien.

Waar het bij de reguliere leerstof met name om het resultaat of eindproduct gaat, gaat het bij (hoog)begaafde leerlingen juist om het denkproces, het 'leren, leren'. Het voorzien in de behoeften van autonomie, relatie en competentie is de basis van het begeleiden van de (hoog)begaafde leerlingen, met daarnaast het hebben van hoge verwachtingen van de leerprestaties. Wanneer dit samen gaat met een begeleidende rol van de leerkracht waarin hij de (hoog)begaafde leerling helpt de obstakels op zijn pad te herkennen, inzichtelijk te maken en te overwinnen, zal er groei plaatsvinden.

1.6 Onderpresteren

1.6.1 Signaleren van onderpresteerders

Er zijn ook leerlingen die niet zo duidelijk goede prestaties laten zien, maar waarvan we wel vermoeden dat zij (hoog)begaafd zijn. Het kan gaan om leerlingen, die scoren alsof zij een gemiddelde leerling zijn (relatieve onderpresteerders), of om leerlingen die onder het niveau van de groep gaan functioneren (absolute onderpresteerders). Deze vorm van onderpresteren gaat vaak gepaard met een slechte werkhouding, grote sociale en emotionele problemen. Relatieve onderpresteerders lijken heel sterk op gemiddelde leerlingen met gemiddelde prestaties. We letten daarbij vooral op de volgende kenmerken:

- Onderpresteerders hebben vaak ongewone interesses, die bijv. naar voren kunnen komen bij de keuze van een project of werkstuk.
- Ze geven vaak blijk van voorkennis, nog voordat een onderwerp of thema in de klas is behandeld.
- Ze maken veel (onnodige) fouten in werk van te laag niveau. Bij moeilijker werk kunnen de fouten afnemen en de werkhouding kan verbeteren. Er is vaak geen duidelijk foutenpatroon: de ene keer is een opdracht foutloos, de andere keer zwaar onvoldoende.
- Er kan sprake zijn van een neerwaartse prestatielijn in de loop der tijd.
- Thuis hebben zij vaak een enorme ontdekkings- en uitvindingsdrang.

2. Signalering

Door het vroegtijdig signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong of begaafdheidskenmerken kan frustratie en onderpresteren voorkomen worden. Op basis van de signalering kan vervolgens een plan van aanpak worden gemaakt en begeleiding van deze leerlingen gestart worden. Een systematische aanpak geeft eenduidigheid in het begeleidingstraject en geeft een goede basis aan een doorlopende leerlijn.

2.1 Signalering bij instroom

Het intakegesprek

Wanneer ouders hun kind op school aanmelden vindt er een intakegesprek plaats. Dit gesprek is vooral bedoeld om een algemeen beeld te krijgen van de gezinssituatie en de ontwikkeling van het kind. Voorafgaand aan het gesprek vullen ouders het intakeformulier in waarbij zij ook vragen beantwoorden die specifiek gericht zijn op de signalering van een ontwikkelingsvoorsprong. Het intakeformulier is leidraad voor het gesprek. Tijdens het gesprek maakt het kind een puzzel, heeft het de gelegenheid een tekening te maken en wordt daarnaast bij het gesprek betrokken. Het verslag van het intakegesprek wordt samen met het intakeformulier door de intern begeleider opgeslagen in ParnasSys. Zij zorgt tevens voor de overdracht naar de leerkracht.

Informatie Peuterspeelzaal of kinderdagverblijf

Wanneer mogelijk sluit de pedagogisch medewerker aan bij het intakegesprek. Zij licht de Ziko (kind-volgsysteem bij de peuters) toe en vertelt hoe het kind op de peutergroepen functioneert. De gegevens van de Ziko worden samen met het gespreksverslag en het intakeformulier in ParnasSys opgeslagen.

2.2 Signalering tijdens de schoolloopbaan

Onderbouw

Het signaleren van een ontwikkelingsvoorsprong bij kleuters dient in de eerste weken van de schoolcarrière gedaan te worden, omdat kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zich binnen ongeveer zes weken kunnen aanpassen aan de groepsnorm en dit samen met een zekere mate van faalangst kan leiden tot onderpresteren. Door middel van de inzet van de observatielijst 'signalering ontwikkelingsvoorsprong bij kleuters' van Folkert Oldersma (zie bijlage 2) en de verzamelde informatie tijdens de intakeprocedure kan er een gedegen signalering plaatsvinden.

Midden- en bovenbouw

De uitslagen van methodetoetsen, Citotoetsen en observaties van de leerkracht en ouders kunnen de leerkracht attenderen op een mogelijk sprake van (hoog)begaafdheid bij een leerling. Daarnaast kan de leerkracht bij het invullen van MRF in de overzichten geattendeerd worden op leerlingen die behoefte hebben aan meer uitdaging. Wanneer een leerkracht, op basis van de verschillende bronnen, het vermoeden heeft dat er sprake is van (hoog)begaafdheid bij een leerling zal in eerste instantie een quickscan van HB in zicht (online, zie kwaliteitskaart) worden ingevuld door leerkracht(en) en ouders. Wanneer deze wijst in de richting van hoogbegaafdheid kunnen aanvullend nog de vragenlijsten van '(hoog)begaafdheid in zicht' van Desirée Houkema (2011) (te vinden in de orthotheek) ingezet worden. Naast de leerkracht zullen ook de leerling en ouders deze vragenlijst invullen en vervolgens aan de leerkracht retourneren. De vragenlijsten zullen verwerkt worden in het bijbehorende screeningsformat (te vinden in Teams) om zo tot een onderbouwde signalering te komen.

Ouders

Wanneer tijdens de schoolloopbaan een ontwikkelingsvoorsprong of begaafdheidskenmerken worden gesignaleerd, zullen de ouders van de leerling vanaf het eerste moment betrokken worden in het proces. Door middel van gesprekken zullen leerkracht en intern begeleider samen met de ouders en de leerling bepalen wat de te nemen stappen zullen zijn.

2.3 Onderpresteerders

Wanneer we het vermoeden hebben van onderpresteren wordt in een gesprek met de ouders nog nadrukkelijker in kaart gebracht hoe de voorschoolse ontwikkeling is verlopen, of er een discrepantie is tussen het functioneren op school en thuis en of er begaafdheid voorkomt bij andere familieleden. Dit gesprek wordt gevoerd door de intern begeleider en de leerkracht met de ouders en aangevuld met de, door de leerkracht en ouders ingevulde, signaleringslijst voor risicokinderen, afkomstig van onderpresteren.nl (zie bijlage 5). Wanneer er twijfel blijft kan worden besloten tot extern onderzoek.

3. Diagnostisering

3.1 Schooldiagnose

Onderbouw

Wanneer op basis van de signalering gesteld kan worden dat er sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong zal er in overleg met ouders, leerkracht en internbegeleider gekeken gaan worden naar mogelijke uitdagende activiteiten die de leerlingen kunnen helpen met plezier naar school te (blijven) gaan en een basis kunnen leggen voor de ontwikkeling van de executieve functies. Hierbij kan bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van de integratiematrix voor kleuters (zie bijlage 1) om tot verdiepende/uitdagende activiteiten te komen en de LOOD-lijst groep 1-4 (zie bijlage 3) om leerlijn overstijgende doelen te bepalen waar de leerling aan kan werken. Zie voor de praktische uitvoering voor het aanbod van uitdagende activiteiten ook de kwaliteitskaart HB 2.25.6.

Midden- en bovenbouw

Wanneer op basis van de signalering gesteld kan worden dat er sprake is van begaafdheidskenmerken zullen er aanpassingen gedaan worden in het aanbod voor het kind. Zie hiervoor de kwaliteitskaart HB 2.25.6 (bijlage 6).

Tevens kan samen met de leerling gekeken worden naar de Leergebied Overstijgende Onderwijsbehoeften en – Doelen van de leerling. In het gesprek met de leerling kan gebruik gemaakt worden van de placemats van het Informatiepunt Onderwijs & Talentontwikkeling (te vinden in de orthotheek), die het gesprek visueel ondersteunen en richting geven. Na het gesprek kan de leerling de LOOD-lijst groep 1-4 of groep 5-8 ontwikkeld door Jan van Nuland (zie bijlage 3 en 4) invullen, die vervolgens ook door ouders en leerkracht ingevuld wordt. De leerdoelen die aan de hand van de LOOD-lijst gekozen worden, zullen leidend zijn in de begeleidende aanpak van de leerkracht. Het gesprek, de ingevulde LOOD-lijst en eerder verkregen informatie geven samen een beeld van de sterke en zwakke kanten en de verwachtingen van de leerling. De bedoeling is te achterhalen wat de leerling wil leren en een beeld te vormen van de omstandigheden waaronder de leerling het beste functioneert.

4. Extern onderzoek

Ondanks alle mogelijkheden om de ontwikkeling van de leerling op school in kaart te brengen, zal in een aantal gevallen extern onderzoek worden overwogen. Een kind kan worden aangemeld wanneer:

- er gedacht wordt aan vervroegd doorstromen
- er sprake is van bijkomende problemen (bijv. dyslexie)
- er sprake is van vermoedelijk onderpresteren
- er sprake is van tegenstrijdige informatie
- er sprake is van gedragsproblemen

Wanneer de school geen reden ziet voor het doen van onderzoek, kan het zijn dat de ouders die behoefte wel hebben. Ouders kunnen dan een particulier onderzoek laten uitvoeren. De school is te allen tijde bereid om zich te laten informeren over de uitkomsten van dat (erkende) onderzoek. Binnen de mogelijkheden van de school en hetgeen er geboden kan worden zal gekeken worden naar de aanbevelingen uit het onderzoek.

5. Begeleiding

Wanneer op grond van signalering en diagnostisering is vastgesteld dat er sprake is van een ontwikkelingsvoorsprong of begaafdheidskenmerken, wordt op teamniveau afgesproken dat een leerling in aanmerking kan komen voor specifiek leerstofaanbod. Hierbij wordt ook gekeken naar de ondersteuningsvraag van de leerkracht. Tijdens de leerlingbespreking wordt de betreffende leerling besproken en zal de leerkracht aangeven op welk punt hij/zij handelingsverlegen is.

5.1 Basisondersteuning

Binnen kindcentrum de Hoven wordt er in de basisondersteuning van de leerlingen gewerkt met drie ondersteunings-/instructieniveaus. Leerlingen hebben op de leerpleinen en ateliers de mogelijkheid gedifferentieerd te werken. Binnen het projectonderwijs proberen leerkrachten op verschillende niveaus vragen te stellen (Bloom) zodat iedere leerling op zijn eigen niveau uitgedaagd wordt en aan de slag kan.

5.2 Onderbouw

Eigen aan kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong is dat ze blijf geven van een sterke leerbehoefte. Daarnaast hebben ze een brede belangstelling en zijn ze in staat zich zeer taakgericht op te stellen, mits de aangeboden opdrachten op het juiste ontwikkelingsniveau zijn.

Voordat gekozen wordt met welke aanpak een leerling in de onderbouw begeleid gaat worden stellen we ons de volgende vragen:

- Hoe groot is de voorsprong?
- Op welke gebieden is er een ontwikkelingsvoorsprong? Alleen op cognitief gebied, of ook motorisch, sociaal of emotioneel gebied?
- Wat kunnen we het kind met een ontwikkelingsvoorsprong nog bieden?
- Hoe kunnen we het onderwijs in de groep zo organiseren dat het kind niet tekortkomt?
- Hoe is de taak- werkhouding van het kind?

Samen met de observatielijst 'signalering ontwikkelingsvoorsprong bij kleuters' een door ons aangepaste versie van Folkert Oldersma (zie bijlage 2) kunnen de bovenstaande vragen een goed beeld geven van waar de leerling aan kan werken. De LOOD-lijst groep 1-4 kan, indien nodig, dit inzicht nog verder vergroten.

Het leren op gemiddeld niveau is voor leerlingen met een ontwikkelingsvoorsprong hetzelfde als iets al kunnen maar het toevallig nog niet eerder gedaan hebben. Om een werkelijke inspanning te leveren en écht tot leren te komen is het belangrijk dat de aangeboden opdrachten het niveau van de leerling zodanig overstijgen dat het al het ware wordt uitgenodigd om een klein beetje op zijn tenen te lopen. Dit kan door op een handige manier te compacten en verrijken.

5.2.1 Compacten

Om voor kleuters te compacten zetten we de volgende stappen:

1. Vaststellen van het ontwikkelingsniveau van de leerling.
2. Bekijken welke activiteiten en opdrachten passend zijn bij het ontwikkelingsniveau. Activiteiten die beneden het ontwikkelingsniveau van de leerling liggen worden niet meer aangeboden.
3. De leerling bij de activiteiten zicht geven op een volgend ontwikkelingsstadium, zodat het van nature zal blijven reiken naar de zone van naastgelegen ontwikkeling.
4. Grotere leerstappen aanbieden bij de activiteiten per ontwikkelingsgebied.
5. Beperken van het aanbieden van opdrachten met een soortgelijke inhoud en doelstelling (herhaling).

5.2.2 Verrijken

Als op die manier het compacten vormgegeven wordt, is het basisaanbod voor slimme kleuters per definitie al aantrekkelijker. Om er voor te zorgen dat de aandacht naar de brede ontwikkeling uitgaat is verrijken een geschikte optie. Punten die wij terug willen zien in een verrijkingstaak zijn:

- Het biedt de leerling een gezonde dagelijkse portie frustratie.
- Het daagt de leerling uit tot vallen en opstaan.
- De leerling leert tijdens het proces van zijn fouten.
- Het proces is inzichtelijk, te beoordelen en te voorzien van feedback.

Aandachtspunten

- Kleuters zijn niet snel geneigd om uit zichzelf materiaal van een hogere orde te pakken. Zij zijn heel sociaal en kunnen al vrij snel een sterk aanpassingsgedrag gaan vertonen.

- Kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong hebben ook nog behoefte aan handelend leren, een werkblad is hierdoor in veel gevallen mindergeschikt.
- isoleer de leerling niet van de groep, laat het samenwerken met andere leerlingen die ook wat uitdaging kunnen gebruiken.
- De eigen belangstelling van de kleuter speelt weliswaar een belangrijke rol bij de keuze van de taak, maar dit mag niet betekenen dat het kind altijd volledig de vrije hand heeft bij het kiezen van zijn werk.

5.2.3 Materialen

De integratiematrix voor kleuters (zie bijlage 1) biedt de leerkracht verschillende invalshoeken om met de betreffende leerling aan de slag te gaan. Het werken met de integratiematrix zorgt ervoor dat een leerling met het thema van dat moment mee kan doen, terwijl het toch op een uitdagend niveau wordt aangesproken.

Spellen:

- Smart Games Jungle
- Tridio
- Vikings Brainstorm
- Roadblock
- Sudoku Junior

Bouwmateriaal:

- Bouwkaarten van echte gebouwen
- Opdrachtkaarten voor het bouwatelier
- Klein constructiemateriaal
- Kaplaboeken
- Knex met bouwvoorbeelden
- Clicks

Vorbereiding op groep 3:

- Maan, Roos, Vis
- Drietal
- Viertal

Vorbereidend programmeren:

- Beebot

5.3 Middenbouw en Bovenbouw

Wanneer samen met de leerling achterhaald is wat de leerling wil leren en er een beeld gevormd is van de omstandigheden waaronder de leerling het beste functioneert, kan ingestoken gaan worden op het persoonlijk leerdoel van de leerling. Aan de hand van de LOOD-lijst zal de leerling een leerdoel kiezen waar hij aan wil werken. Hierbij wordt ook besproken hoe de leerling hieraan wil werken en wat hij nodig heeft om zichzelf binnen het leerdoel te ontwikkelen. Aan de hand van het gestelde leerdoel en de benodigde omgeving (personen, materialen, ruimtes) wordt besloten welke opdracht/taak het beste aansluit bij de leerling.

5.3.1 Compacten

Om tijd vrij te maken voor het werken aan het persoonlijk leerdoel, zal het compacten van de leerstof nodig zijn. Door de leerling vooraf te toetsen kan inzichtelijk gemaakt worden welke vaardigheden nog instructie nodig hebben en welke vaardigheden reeds door de leerling beheerst worden. Al aanwezige kennis hoeft niet meer geoefend (wellicht wel geautomatiseerd) te worden en de nog te ontwikkelen vaardigheden kunnen (vaak) met weinig herhaling aan de leerling aangeboden worden. Dit compacten zorgt voor het vrijkomen van extra tijd, die ingevuld kan worden met verrijking waarbinnen de leerling kan werken aan zijn persoonlijk leerdoel en het verbeteren van de metacognitieve vaardigheden.

5.3.2 Verrijken

Naast het verdiepen van de reguliere lesstof zal verrijking vaak ook ingezet worden voor de verbreding van de ontwikkeling van de leerling. Uitgangspunten hiervoor kunnen zijn:

- Het onderwijsthema van dat moment.
- De persoonlijke interesse van de leerling.
- Het persoonlijke leerdoel van de leerling.

Als ideaal worden al deze uitgangspunten meegenomen in de keuze van de verrijkingstaak.

Punten die wij terug willen zien in een verrijkingstaak zijn:

- Het biedt de leerling een gezonde dagelijkse portie frustratie.
- Het daagt de leerling uit tot vallen en opstaan.
- Het draagt bij aan de ontwikkeling van de metacognitieve functies.
- De leerling leert tijdens het proces van zijn fouten.
- Het proces is inzichtelijk, te beoordelen en te voorzien van feedback.

5.3.3 Materialen

De integratiematrix (zie bijlage 1) biedt de leerkracht verschillende invalshoeken om met de betreffende leerling aan de slag te gaan. Het werken met de integratiematrix zorgt ervoor dat een leerling met het thema van dat moment mee kan doen, terwijl het toch op een uitdagend niveau wordt aangesproken.

Executieve functies:

- Lesmateriaalvoorhoogbegaafden.com van Minka Dumont. Verschillende projecten en lesmaterialen om in te zetten als verrijking.
- Mijneigenproject.nl van Minka Dumont. Leerlingen kunnen, binnen hun eigen interesses, leervoorkeuren en expressiestijlen, aan de slag met het voorbereiden, maken en presenteren van hun eigen project.
- Onderzoekendlerenapp.nl Website met een app die leerlingen helpt om zo zelfstandig mogelijk onderzoek te doen. Via de 7 stappen van onderzoekend leren doorloopt de leerling de verschillende onderdelen.
- Acadin

Taalonderwijs:

- Mijneigenproject.nl van Minka Dumont. Leerlingen kunnen, binnen hun eigen interesses, leervoorkeuren en expressiestijlen, aan de slag met het voorbereiden, maken en presenteren van hun eigen project.
- Kansrijke taal
- Leeskrakers

Rekenonderwijs:

- Rekenpanda
- ReKentijger

Mindset:

- Werkboek Mindset van Floor Raeijmaekers. Werkboek waarmee leerlingen onder begeleiding aan de slag kunnen met het ontdekken van en waar nodig werken aan hun mindset.

Bijlagen

Bijlage 1 - Integratiematrix

Integratie Matrix

Thema: _____

Deelvragen: _____

Taxonomie van Bloom → Meervoudige intelligentie van Gardner ↓	Onthouden <i>benoem, definieer, beschrijf, toon, identificeer, verzamel, onderzoek, wie, wat, wanneer, etc.</i>	Begrijpen <i>vat samen, beschrijf, bespreek, interpreter, formuleer conclusies, contrasteer, voorspel, leg verbanden, onderscheid, werk uit voor verschillende doelgroepen, werk uit voor een andere context, maak een inschatting</i>	Toepassen <i>pas toe, demonstreer, bereken, vul aan, illustreer, toon, las op, onderzoek, pas aan, verander, relateer, classificeer, experimenteer</i>	Analyseren <i>analyseer, scheid, orden, leg uit, verbind, classificeer, deconstrueer, construeer, vergelijk, selecteer, leid af</i>	Evalueren <i>beoordeel, basis, orden, geef een cijfer, toets, meet, geef een aanbeveling, overtuig, selecteer, leg uit, maak een onderscheid, ondersteun, concludeer, vergelijk, vat samen</i>	Creëren <i>combineer, plan, ontwerp, maak, ontwikkel, onderzoek, wat als?, stel op, formuleer, herschrijf</i>
Verbaal-linguïstisch <i>debat, opstel, verslag, boek, speech, presentatie, enquête, gedicht</i>	- Maak een lijst van ... - Beschrijf 10 feiten over ... - Wat is de betekenis van/geef een definitie van ... - Schrijf in eigen woorden ... - Maak een samenvatting van ... - Maak een lijst van benodigdheden voor... - Wat is waar niet? waar over ...	- Leg uit op welke manier ... - Bespreek ... - Voer een debat over ... - Herschrijf in eigen woorden ... - Verklaar de oorzaak/gevolgrelatie van ... - Vat samen wat je weet over ... in één A4tje - Beschrijf een duidelijk voorbeeld van ...	- Dien een aanvraag in voor ... - Schrijf een reclamespotje voor ... - Schrijf een briefkaart of een brief aan personages uit een boek of aan een beroemd iemand ... - Schrijf een krantenbericht over ...	- Leg uit wat wordt bedoeld met ... (abstracte begrippen als trouw, talent, samenwerking, racisme) - Analyseer de redenen voor ... - Vergelijk en zoek verschillen tussen ... (genre / karakters / verhalenijnen / reacties/ houdingen/overtuigingen/ theorieën).	- Welke oplossing is het meest efficiënt voor ...? (Verklaar je keuze) - Houdt een debat over de 'voors' en 'tegens' m.b.t. ... - Kies de vijf belangrijkste vragen om ... te onderzoeken. - Schrijf aanbevelingen voor ...	- Bedenk een strategie voor.... - Maak een ongebruikelijk ... - Schrijf een dialoog tussen een levend en een levenloos voorwerp. - Bedenk argumenten om mensen over te halen om ... - Schrijf een opstel om te overtuigen m.b.t. ... - Verzin limeries over ...
Visueel-ruimtelijk <i>maquette, ontwerp, stripverhaal, bordspel, collage, illustratie, mindmap, schilderij</i>	- Gebruik kaarten om ... - Maak een grafiek om te laten zien hoe ... - Maak een tekening van ... - Maak een boek/prentenboek/ collage/muurkrant/ poster om te laten zien wat je weet over ... - Illustreer de belangrijkste ideeën over ... in verhaalvorm. - Maak een mindmap over ...	- Gebruik markeerstiften om ... te classificeren. - Gebruik materialen als beeldende metafoer om te laten zien dat ... - Vat samen wat je weet over ... in een mindmap/sketch/ karikatuur. - Geef een visueel voorbeeld van ...	- Maak een boek /prentenboek/ collage/muurkrant /poster/ waardoor zichtbaar wordt wat je weet over ... - Maak een stripverhaal over de belangrijkste ideeën m.b.t. ... - Demonstreer aan de hand van zelfgemaakte foto's wat je hebt geleerd over ... - Ontwerp pictogrammen om ... makkelijker te begrijpen.	- Analyseer waarom.... - Maak een vendiagram om verschillen/overeenkomsten te tonen over ... - Op welke andere manieren kan/kunnen ...? - Maak een stroomdiagram om te laten zien ... (wiskundig vraagstuk/sociaal vraagstuk/een verhaalijn ...)	- Ontwikkel criteria voor het beoordelen van een boekomslog, een PowerPoint presentatie, pictogrammen, websites, etc. - Vergelijk de voor- en nadelen van visuele ondersteuning bij ... - Welke vorm van visuele ondersteuning is het meest nuttig/ zinvol/wenselijk bij ... en waarom?	- Ontwerp een innovatieve webpagina. - Teken ... opnieuw om ... te verbeteren. - Maak een nieuw bordspel over ... - Teken een nieuwe strip cartoon/ boekomslog/computeranimatie bij ... - Ontwikkel een beeldende metafoer die ... tot uitdrukking laat komen.
Logisch-mathematisch <i>onderzoek, raadsel, sudoku, denkspel, geheimsschrift, tijdsbalk, tabel, schema</i>	- Benoem hoeveel ...? - Maak een grafiek over ... - Construeer een tijdlijn met informatie over... - Gebruik logische, te verklaren stappen m.b.t. ... - Verzet patronen van ... - Schrijf de formule voor ... - Stel een lijst van feiten op over ...	- Beschrijf in duidelijke logische stappen hoe te ... - Zoek eenvoudige patronen ... - Laat zien in een grafiek/tabel wat je weet over ... - Leg uit welke som/formule je gebruikt om ... (bijv. bij verhaaloom) - Formuleer een logische conclusie uit de gegevens die je hebt over...	- Maak een stroomdiagram over ... - Vul een matrix in over ... (met wiskundige bewerkingen zoals oppervlaktematen, wortels, kwadraten, tafels ...) - Illustreer aan de hand van een schematische tekening de werking van ... (een motor, brandblusser, etc.)	- Onderzoek ... - Analyseer de redenen/argumenten voor... - Wat als ...? - Speel 20Q m.b.t. ..., kijk voor een voorbeeld op http://www.20q.net/ - Voer een experiment uit om je veronderstelling te bewijzen. - Onderscheid ... van ... (bijv. feit/mening, gebod/advies). - Leg uit in een tabel hoe ...	- Maak een lijst met oplossingen m.b.t. ... van meest naar minst effectief. Geef argumenten voor je keuze. - Geef vanuit verschillende standpunten verklaringen voor de mening over ... - Beargumenteer het besluit om ... (bijv. een land binnen te vallen, van baan te veranderen)	- Ontwikkel criteria om te beoordelen of ... - Ontwerp een beter experiment m.b.t. ... - Formuleer schattingen voor ... - Herschrijf een code/bedenk een nieuwe code voor ... - Ontwerp een woordenmatrix of woordweb voor creatieve schrijfpodrachten ...
Naturalistisch <i>herbarium, natuurbescherming, expeditie, veldonderzoek, verzameling</i>	- Beschrijf nauwkeurig de eigenschappen van ... - Maak tekening van ... en benoem alle afzonderlijke delen. - Maak een woordenboek van begrippen die horen bij ... - Identificeer ... - Verzamel 10 ... en geef daarbij de vindplaats aan ...	- Beschrijf de verschillende groeistadia van ... - Voorspel wat er zal gebeuren als ... - Werk de voedselketen van een ... uit voor verschillende doelgroepen. - Bespreek a.d.h.v. een uitzending van ... jullie mening over ... - Onderscheid de verschillen tussen (bijv. haarkleur, ogen) in je klas, maak een fototentoonstelling.	- Onderzoek of ... beter leeft in ... dan in ... - Verander de leefomstandigheden van een ... en maak een beschrijving van je observaties. - Classificeer verschillende soorten (bijv. afval, energiebronnen) op schadelijkheid/onschadelijkheid. - Voorspel wat er over 10 jaar anders is aan ...	- Vergelijk een ... met een plant. Maak een vendiagram om verschillen en overeenkomsten weer te geven. - Selecteer verschillende soorten ... en leg uit hoe je ze zou willen ordenen en waarom? - Bedenk een theorie waarin je verklaart waarom ... zijn uitgeroepen. - Voorspel hoe we nu zouden leven als ... er nog zouden zijn.	- Verzamel verschillende soorten van ... - Observeer de ontwikkeling van... (bijv. een ei, een pop.) ... - Stel je voor dat je een reis gaat maken naar... bereid de reis voor en bedenk onderzoeksvragen... - Maak een tentoonstelling van de uit je omgeving. - Identificeer aan de hand van een zoekkaart deze ...	- Bedenk jingles/liedjes/rijm/rap om anderen ... (bijv. ezelbruggetjes voor feitenkennis, formules) te helpen onthouden... - Verzin originele achtergrondmuziek voor ... - Herschrijf een bekend liedje en voeg iets toe/laat iets weg/ verander ...
Muzikaal-ritmisch <i>compositie, melodie, yoga, rap, musical, remix, lied, yam, jingle</i>	- Zing drie liedjes die je kent over... - Leer een nieuw liedje over ... - Vertaal ... in klappen op een maatsoort (bijv. namen/de tafels/ breuken) - Identificeer de instrumenten die in deze muziek zijn gebruikt. - Benoem de geluiden die je hoort als ...	- Leg uit met behulp van ... (bijv. ritme, liedje, muziekstuk). - Maak met behulp van ... (bijv. een rap/liekje/canon/leus/yell) een samenvatting van ... (bijv. een krantenartikel/boek).	- Verzin een tekst op je favoriete song met informatie over... - Verzin een ritme/rap/rijm om ... te onthouden. - Composeer een begeleidingsmelodie bij een verhaal/advertentie/film...	- Analyseer de reden voor... - Maak een plattegrond van je school met daarop de verschillende bronnen van mogelijke geluidsoverlast. - Onderzoek dit probleem en presenter je bevindingen in verschillende liedjes, rijm of raps - Zoek overeenkomsten en verschillen in verschillende muziekstijlen in films, reclame, het nieuws en soaps ...	- Wat is de beste presentatie/uitvoering van ... en leg uit waarom? - Schrijf een recensie over een muziekuitvoering als je een beroemde muzikant zou zijn ... - Welke van de drie volgende ... (protest songs, reclame jingles) is het meest effectief? Beargumenteer je keuze.	
Lichamelijk-kinesthetisch <i>experiment, gebarentaal, uitbeelden, rollenspel, dans, constructie, buitenspel</i>	- Verklaar hoe ... gebeurt. - Imitaer de bewegingen van ... - Bedenk een act om te tonen hoe een (bijv. een motor, een stroomkring kring, een computer...) ... werkt - Beeld ... (bijv. titel van een boek, karakter, film, spreekwoord, gezegde) uit.	- Gebruik pictogrammen om uit te leggen hoe ... - Gebruik gebaren om ... (bv. nerveus, vriendelijk, etc.) uit te leggen. - Leg uit in een rollenspel, drama, gebarentaal wat je weet over.....	- Demonstreer in een rap/dans/ pantomime, jouw ideeën over... - Maak een model/prototype van... - Maak een diavoorstelling/ fotopresentatie van ... - Beeld op het schoolplein een ... (bijv. spaceshuttle, onderzeerij) uit op ware grootte.	- Onderzoek hoe de verschillende onderdelen samenwerken in ... - Vergelijk de bewegingen van ... - Classificeer de bewegingen van ... leg de eigenschappen waarop je hebt ingedeeld uit. - Op hoeveel verschillende manieren kan ...? - Onderzoek het gedrag van ... en presenter je bevindingen in een mimespel/sketch.	- Bedenk eisen voor een baan als ... (Gymlezer, coach/trainer)? Welke sollicitant zou jij wel of juist niet aannemen? Leg uit waarom ... - Welke van de ... (trainingsprogramma's, bewegingen, adviezen) voldeden het best aan de behoeften van ... (doelgroep). - Besluit welke de beste ... (demonstratie, presentatie) was, maak een lijst met beoordelingscriteria.	- Maak een ongebruikelijke ... - Ontwer een tableau vivant over... - Ontwerp een voorwerp (bijv. speeltee, gereedschap, hulpmiddel) om te ... - Ontwikkel een lijst van criteria voor... - Bedenk in teams van (4/5/6) leerlingen een rollenspel om te laten zien hoe ... (een laserstraal, fotosynthese, etc.) werkt.
Intrapersoonlijk <i>portfolio, dagboek, zelfreflectie, blog, persoonlijk ontwikkelingsplan, doelstelling</i>	- Wat is je standpunt over ...? - Op welke manier lijk jij op ...? - Maak een lijst van je sterke punten en zwakheden... - Schrijf je eigen droomCV ... - Beschrijf je persoonlijke ervaringen/gevoel bij ... - Wat zijn je persoonlijke doelen voor/met betrekking tot ...?	- Leg uit waarom jij gelooft dat ...? - Bedenk eenvoudige problemen/opgaven m.b.t. ... (probleem) dan oplossen? - Geef een samenvatting van je eigen ervaringen m.b.t. ... (bijv. het wisselen van de seizoenen, het schrijven van een boek ...).	- Teken een tijdsbalk van je eigen dag/jaar/levensloop. - Oefen in gedachten een bepaalde vaardigheid, voor het daarna uit. - Bedenk een plan om doelen om te zetten in plannen van aanpak. - Als je ... zou ontmoeten, welke vijf vragen zou je hem/haar dan zeker willen stellen?	- Onderzoek alle factoren die jou zouden kunnen beïnvloeden bij ... - Analyseer de denkstappen die je gebruikt bij ... (verschillende situaties/problemen). - Ontwikkel een 'processportfolio' dat laat zien op welke manier jij leert bij verschillende leertaken. - Houdt in een notitieboekje jouw reacties bij op ...	- Evalueer het succes van je persoonlijke doelen ... - Welke periode van je leven was het meest ... (uitdaging, plezierig, opwindend...)? Leg uit waarom. - Rangschik je persoonlijke eigenschappen van sterkste naar zwakste.	- Ontwikkel een persoonlijk actieplan om te ... - Hoe zou jij het ingewikkelde probleem van ... willen oplossen? - Laat je door ... uitdagen om je mening ... te veranderen over ... - Hoe kun je ... verbeteren bij jezelf? - Werk je eigen ... (carrièreplan, schoolloopbaan etc.) uit voor de komende jaren.
Interpersoonlijk <i>coöperatief spel, groepsactiviteit, vrijwilligerswerk, gezelschapsspel, dialoog</i>	- Werk samen in een groepje van (2/3/4), en laat zien hoe je ... - Vertel een klasgenoot tien feiten die jij weet over ... - Speel een kaartspel/bordspel/ quiz over ...	- Leg de gevoelens uit van ... - Bedenk eenvoudige problemen/opgaven m.b.t. ... (wiskunde, wetenschap, sociale of maatschappelijke onderwerpen) ... en laat die oplossen door anderen. - Vat in een groepsrepresentatie samen wat jullie weten over ... (bijv. vrede/de waterkringloop, etc.)	- Doe alsof je ... (bijv. een beroemd persoon) bent en laat je interviewen door de klas. - Voer in de klas een onderzoek uit naar ... - Signaleer een sociaal probleem in je omgeving, verander de omstandigheden zo, dat je een plan kunt bedenken om het op te lossen.	- Leg uit wat de reden zijn voor ... - Analyseer een item/onderwerp waar iedereen over praat vanuit tenminste twee verschillende standpunten ... - Onderzoek de behoeften van ... - Hoe zou ... (een groep, organisatie, team, familie, etc.) reageren op ...? - Analyseer de gevoelens van ... tijdens ...	- Welke van twee ... voor ... zou het best zijn? - Speel spellen die door andere leerlingen zijn bedacht/ ontworpen, geef positieve suggesties voor verbeteringen. - Welk stadium uit het leven van ... (bv. Gandhi) was het meest... (uitdaging, amusant, spannend).	- Bedenk uitdagende spellen voor een groep om ... - Ontwikkel sleutelvragen/ stellingen voor een discussiegroep over ... - Bedenk een lijst met voorwaarden voor ... - Formuleer in een team een oplossing voor ... - Plan een campagne om mensen te overtuigen van ...

Integratiematrix kleuters

Integratiematrix voor kleuters

Taxonomie van Bloom	Onthouden Informatie verzamelen en onthouden.	Begrijpen Informatie begrijpen en in je eigen woorden kunnen uitleggen van informatie.	Toepassen Verzamelde informatie kunnen gebruiken, je kunt er iets mee doen.	Analyseren Informatie in stukjes kunnen opdelen en er patronen en verbanden in kunnen herkennen.	Evalueren De waarde van informatie beoordelen en ontwikkelen van een eigen mening. Meningen met elkaar kunnen vergelijken.	Creëren Het gebruiken van de verzamelde informatie en daar iets wat helemaal nieuw is mee ontwerpen of bedenken.
Meervoudige intelligentie van Gardner						
Denksleutels 	Alfabet-sleutel	Alfabet-sleutel	Alfabet-sleutel	- Wat als-sleutel - Ander gebruik-sleutel - Brainstorm-sleutel - Plaats-sleutel - Voorspel-sleutel - Overeenkomst-sleutel - Variatie-sleutel - Nietus-sleutel	- Nadeel-sleutel - Lach(wekend)-sleutel - Vraag-sleutel	- Verplicht verbanden-sleutel - Interpretatie-sleutel - Constructie-sleutel - Anders dan anders-sleutel - VET-sleutel - Uitvinding-sleutel - Combinatie-sleutel
Woord Knap <i>Verbaal-linguïstisch</i> boeken, gesprekken, luisterboeken, verhalen, letterstempels, versjes	- Teken dingen die horen bij ... - Vertel wat ... betekent. - Bedenk bij de letters van het alfabet een woord dat hoort bij... (alfabet-sleutel) - Maak een lijst wat je nodig hebt voor... - Vertel wat wel en niet waar is over... - Leen een versje over... - Het antwoord is... Welke vraag kun je stellen? (vraagsleutel) - Stempel de woorden (na) bij de plaatjes.	- Bedenk redenen die leiden tot een ander einde van een prentenboek / film / sprookje. - Vertel in eigen woorden... - Leg uit op welke manier... - Geef een voorbeeld van... - Bedenk een verhaal bij een prentenboek zonder tekst. - Vertel aan elkaar wat jij weet van...	- Schrijf / teken een brief (kaart) aan... (een figuur uit een verhaal, iemand met een bepaald beroep) - Maak een affiche / reclameposter voor... - Maak een infoboeke over... - Zet de plaatjes van het verhaal in de goede volgorde (visuele reeks).	- Leg uit wat wordt bedoeld met ... (abstracte begrippen zoals liefde, energie, beterschap). - Onderzoek waarom... - Vergelijk en zoek verschillen tussen... (twee figuren, twee prentenboeken). - Op hoeveel verschillende manieren kun je de letter... maken (alle materialen uit de klas mogen hiervoor gebruikt worden). - Maak een lijst (teken/schrijf) wat je nodig hebt voor de verteltafel van...	- Bedenk wat je nog meer wilt weten / onderzoeken over... (nav het infoboeke). - Maak een verteltafel bij het verhaal, verzamel en maak de spullen die je nodig hebt. - Is er een betere oplossing voor het eind van het verhaal? - Vind je ... goed of fout?	- Maak (teken / schrijf) een handleiding voor... - Speel het verhaal na bij de verteltafel. - Maak nieuwe woordkaarten voor de lees-schrijfhoek. - Bedenk een ander eind voor het verhaal.
Beeld / Ruimte Knap <i>Visueel-ruimtelijk</i> knutselwerk, puzzel, tekening, schilderij, poster, collage	- Maak een tekening over... - Maak met de kinderen een mindmap over... - Maak tekeningen bij de woorden van het woordweb. - Plak vierkantjes om te laten zien hoeveel... (staafdiagram). - Bekijk platen over... wat zie je?	- Hoe zou... er vanaf de bovenkant uitzien? Tekent dat op een groot vel. - Orden de plaatjes van het woordweb in categorieën. - Knip uit een tijdschrift plaatjes en maak hier een collage van om te laten zien wat je weet over... - Benoem wat je hebt getekend en leg uit: wie, wat en waarom daar?	- Maak een poster (tekenen / schrijven) waarop je laat zien wat je weet over... - Laat met zelfgemaakte foto's zien wat je weet over... - Teken pictogrammen om... makkelijkker te begrijpen. - Maak een stripverhaal wat je weet over... - Maak een maquette van... (schoolplein / klas), gebruik hiervoor doosjes, bakjes etc.	- Maak met hoepels een 'verndiagram' en laat zien wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen... (figuren, prentenboeken). - Laat met een tekening zien waarom... - Zoek uit hoe een vouwwerkje is gemaakt en vouw het na (omgekeerd vouwen). - Teken wat als... (wat zou er nog meer gebeuren, wat zou je dan zien, horen, ...?) - Maak samen een schilderij over... en verf allebei de helft. Maak samen afspelen.	- Teken alleen de dingen die je echt kan zien. Wat kan je niet zien? - Verf twee dingen die ... nooit... (een bakker nooit verkoopt)	- Maak iets wat te maken heeft met... bouw verder met het begin (blokken, lego, knex). - Laat met een beperkt aantal bouwmaterialen een probleem op (zorg ervoor dat een poppetje van de ene kast naar de andere kast kan lopen). - Maak met niet drijvend materiaal een bootje dat blijft drijven. - Bedenk een nieuw spel met... (ervten, blokken) en dobbelstenen.
Reken / Redeneer Knap <i>Logisch-mathematisch</i> dobbelstenen, cijfers, meten, tangram, kalender, weegschaal, klok, onderzoek, raadsel, geheimschrift, mozaiek, puzzel	- Vertel hoeveel...? - Maak een staafdiagram met legoklontjes om te laten zien hoeveel er per soort zijn. - Stempel de cijfers bij... - Maak een cijfer- / sommentekening, wat zie je?	- Maak groepjes op beginnend van de voorwerpen van de thematafel. - Bekijk de staafdiagram, hoe zal het komen dat... - Maak een telboekje over... - Versier je tekening met een patroon van plakfiguurtjes.	- Maak een figuur op de kralenplank over... en teken het figuur op een kralenplank werkblad. - Maak een tekening hoe een... werkt. - Bekijk de staafdiagram, onderzoek of er het dezelfde uitkomst is bij een andere klas of bij de meesters en juffen.	- Onderzoek... - Analyseer waarom... - Go op zoek naar reeksen van... (bladeren, stenen) en maak daar een foto (tekening) van. - Wat als...? - Vergelijk met elkaar: wat is zwaarder, even zwaar, groter etc. - Speel een smartgame over... - Weeg A en B, weeg B en C, wat is nu zwaarder A of C?	Controleer met de weegschaal of het klopt dat...	- Bedenk een andere activiteit bij bestaand ontwikkelingsmateriaal. - Op hoeveel manieren kun je...
Natuur Knap <i>Naturalistisch</i> natuurboeken, ontdekken, verzameling	- Maak een woordenboekje (tekening en woord) met 5/10 woorden over... - Verzamel 5/10 dingen die horen bij... - Maak een tekening van... en vertel hoe alle onderdelen heten. - Go op zoek naar spinnen / slakken, etc. Op welke planten leven deze diertjes? Neem hier wat van mee voor in de spinnenbak / slakkenbak.	- Teken (plak plaatjes) de verschillende groeistadia van ... (boon, kikker, vlinder) op een strook of als stripverhaal. - Voorspel wat er zal gebeuren als... - Bekijk de kleine bestjes in de slakkenbak / spinnenbak / vlinderbak. Tekent het bestje zo precies mogelijk na.	- Wat gebeurt er als...? - Maak een collage met wat jij nu weet over... - Welk dier verandert het als een vlinder heel erg in zijn leven?	- Sorteer schelpen, bladeren, stenen aan de hand van een zelfbedacht criterium (grootte, kleur, etc.). - Hoe komt het dat...? - Maak een venn-diagram om de overeenkomsten en verschillen te laten zien tussen een dier / plant en...	- Bekijk de in de ontdekbox de ontwikkeling van... (kikkervisje, eitje-vlinder), wat verandert er? - Volg de stappen van de zoekkaart en	Maak alleen met spullen (takjes, kastjes, blaasjes) die je normaal niet in de zandtafel gebruikt een... (schuilplaats voor...)
Muziek Knap <i>Muzikaal-ritmisch</i> liedje, muziek, ritme, geluiden, instrumenten	- Zing drie liedjes die je kent over... - Leer een nieuw liedje over... - Vertel welke geluiden je hoort als... - Vertel... in knippen op een maatsoort (bijv. namen, namen). - Luister naar de muziek en vertel welke instrumenten je hoort.	- Maak het geluid van het dier/instrument dat op je kaartje staat en zoek degene die hetzelfde geluid maakt. - Luister naar de fragmenten van de (klassieke) muziek, welke... (dieren / gevoelens / sprookjesfiguren) kun je onderscheiden? - Bedenk bij een afbeelding / foto een passend geluid met instrumenten.	- Bedenk (twee) verschillende manieren om een ritme duidelijk te maken (stempelen, tikken, knikken...) - Verzin een versje om... te onthouden. - Maak een dansje met bewegingen die passen bij... (op klassieke muziek) - Bedenk een tekst op een liedje, de tekst moet gaan over...	- Luister naar twee muziekstukken en benoem de overeenkomsten. - Sorteer liedjes op overeenkomsten en verschillen.	- Maak een liedje / versje waarmee je laat zien wat je geleerd hebt over... - Onderzoek welke instrumenten het best bij... passen.	- Ontwerp een muziekstukje en maak daarbij gebruik van symbolen / kleuren / cijfers en teken dat op een strook. - Maak een muziekinstrument dat bij... past.
Lijf / Beweging Knap <i>Lichamelijk-kinesethetisch</i> bewegen, gebarentaal, uitbeelden, rollenspel, dans, constructie, buitenspel, klei, poppenkast, huishoek, bouwen	- Doe alsof je een... (doos wat houdt, kopje thee inschenken, zwemt etc.) - Beeld een... (bijv. dier, beroep, sport) uit, wat is het? - Doe de gebaren van een liedje. - Bedenk hoe dieren zich kunnen krabben (wrijven, schuren). - Spring de getallen, bijv... drie open (drie sprongen)	- Maak tekeningen in het zand over... - Maak van klei... (letters / cijfers / dieren etc.) - Laat met poppen zien wat je weet over... - Maak met je lichaam de eerste letter van...	- Wat kun je veranderen, weghalen of toevoegen om de hindernis te kunnen nemen tijdens een gymles? - Op hoeveel manieren kan je een parcours nemen van A naar B. - Maak met je lichaam geluiden bij een verhaal (grommen, klakken, sissen, klappen etc.). - Maak een voorbeeld van... (met lego, knex etc.). - Maak met bepaalde materialen (kranten, rietjes) een... (brug, toren).	- Laat zien op welke andere manier je een... zou kunnen gebruiken. - Speel uit: wat als... - Op hoeveel verschillende manieren kan... (je een papercup gebruiken) - Orden, vergelijk, sorteer, tel, etc. knopen, knikkers, wereldspelmateriaal, kralen, poppetjes etc.	- Maak van krantenpapier stevig bouwmaterial. Hoe komt het dat het dan steviger wordt? - Maak een dans moeilijker of interessanter. - Zorg ervoor dat een dans er straks precies hetzelfde uit komt te zien. - Bouw de themahoek op, wat heb je allemaal nodig, hoe werkt het, hoe gaan we dat maken?	- Bedenk een activiteit / spel over... voor de gymles. - Leer andere kinderen jouw dans aan. - Speel (een rollenspel) in de huishoek.
Zelf Knap <i>Intrapersoonlijk</i> fantaseren, dromen, stiltehoek	- Wat hoor, ruik, voel, proef je, als je denkt aan, als je kijkt naar de plaat? - Op welke manier lijk jij op... (een sprookjesfiguur / dier)? - Heb jij ook wel eens een... gezien?	- Teken jezelf als... in een... (artiest in een circustent) - Als jij... zou zijn, hoe zou je... (probleem) dan oplossen?	- Maak een weekkalender van de activiteiten die elke dag voorkomen (maandag gym, etc.) - Teken hoe jouw... (huis/eland/auto) eruit zou zien. - Wat zou je willen vragen aan...	- Wie zou je liever willen zijn... of...? - Wat vind jij van...	- Wat vind je het belangrijkste dat je door deze opdracht hebt ontdekt? - Laat met een smiley ☺ ☹ ☹ zien wat je vond van... / hoe je hebt gewerkt. - Teken wat je nog graag zou willen leren, waar je trots op bent, wat je vandaag geleerd hebt. - Als jij... was, wat had jij dan gedaan? - Hoe zou jij je voelen als...?	Wat zou jij nog meer willen leren, hoe ga je dit doen?
Mensen Knap <i>Interpersoonlijk</i> coöperatief spel, gesprek, samenwerken, gevoelens, groepsactiviteit, gezelschapsspel	- Vertel een klasgenoot wat jij weet over... - Speel een (coöperatief) spel over... - Maak samen een puzzel over... om de beurt een stukje aan.	- Vertel aan een klasgenoot wat jij weet over... / hoe jij... hebt gemaakt. - Hoe denk je dat... zich zal voelen? - Maak in een groepje een kwartet, memoryspel over...	- Omgeschrijf een herkenbare problemsituatie. Laat de kinderen 3 oplossingen bedenken voor het probleem. Laat de oplossingen uitspelen. - Doe alsof je een... (beroep, dier) bent en laat iemand anders vragen stellen aan jou.	- Wat zou jij doen als... - Speel in een ongebruikelijke situatie in de huishoek uit en leg uit waarom het zo is (bijv. een postbode met een jurk aan, Sinterklaas met een mijter op, een boek in een pan).	Vergelijk jouw knutselwerk/ bouwwerk... met dat van een klasgenoot. Wat is hetzelfde, wat is anders? Geef de ander een tip om zijn werk te verbeteren.	- Maak samen een bordspel over... dat je met z'n vieren kunt spelen. - Verstop een schat op het schoolplein. Tekent een schatkaart, zodat de andere kinderen het kunnen vinden.

Bijlage 2 - Observatielijst signalering ontwikkelingsvoorsprong kleuters

Taalvaardigheid:

- Heeft een groot begrip van de taal en past taal goed en gevarieerd toe. 0
- Kan taal erg letterlijk nemen. 0
- Vraagt veel en vraagt door. 0

Sociaal/emotioneel:

- Heeft een groot invoelend vermogen. Kan zich sterk inleven in een situatie en kan die situatie ook generaliseren. 0
- Heeft een sterk aanpassingsvermogen:
 - aan ouders. 0
 - aan leeftijdsgenoten. 0
 - aan de situatie. 0
- Toont faalangstig gedrag. 0
- Heeft een teruggetrokken houding en acteert liever op de 'achtergrond'. 0
- Is perfectionistisch. 0
- Denkt na over levensbeschouwelijke zaken, zoals de dood en de zin van het leven. 0

Cognitieve vaardigheden:

- Is, meer dan het gemiddelde kind, geïnteresseerd in cijfers en letters. 0
- Heeft een geweldige honger naar kennis en belangstelling voor niet-kinderlijke onderwerpen. 0
- Beschikt over een sterk geheugen. 0
- Let op detail en gehelen in de omgeving. 0
- Kan logisch redeneren. 0
- Begrijpt snel wat de bedoeling is. 0
- Komt terug op eerder gegeven informatie. 0
- Laat zien te beschikken over ruimtelijk inzicht. 0
- Kan een puzzel van 64 stukjes vlot leggen. 0

Taakgerichtheid:

- Laat een grote mate van taakgerichtheid en concentratie zien, vooral bij zelfgekozen taken. 0
- Kan zelfstandig opdrachten doen. 0
- Heeft een hekel aan herhaling. 0
- Kan intens met dingen bezig zijn, met tomeloze energie. 0
- Toont leiderschapskwaliteiten 0

Motoriek:

- Heeft een goede grove motoriek. 0
- Heeft een goede fijne motoriek. 0

Creativiteit:

- Het spel is fantasierijk en creatief. 0
- Tekent in perspectief. 0
- Heeft een creatief denkvermogen 0
- Heeft een oplossend vermogen 0
- Heeft een bijzonder gevoel voor humor 0

Bijlage 3 - LOOD-lijst groep 1-4

LOOD: Leerlijn overstijgende onderwijsbehoeften & doelenlijst 1-4		
Datum:	Naam:	Groep:

LEREN LEVEN		F	E	D	C	B	A	
1	Zelfvertrouwen, zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid							Toelichting:
1.1	Jij vindt fouten maken geen probleem, van fouten leer jij (≠perfectionisme)							
1.2	Jij ziet kritiek als een tip om iets beter aan te kunnen pakken							
1.3	Jij vraagt op tijd hulp, maar probeert wel eerst zelf							
1.4	Jij wacht met praten tot jij aan de beurt bent							
2	Samenwerkingsvermogen							Toelichting:
2.1	Jij bent aardig en behulpzaam voor anderen							
2.2	Er is bij jou evenwicht tussen nee zeggen en toegeven							
2.3	Jullie verdelen samen de taak in eerlijke stukken							
2.4	Er is bij jullie evenwicht tussen overleggen en ieder voor zich werken							
3	Communicatievermogen & ICT Gehoord, gezien en begrepen worden							Toelichting:
3.1	Jij spreekt duidelijk zodat de hele klas je verstaat							
3.2	Jij zorgt dat je werk er netjes uit ziet							
3.3	Jij presenteert je mindmap, verteltafel, onderzoekje, ontwerp of....							
3.4	Jij wordt echt begrepen door je klasgenootjes en leerkrachten							

LEREN LEREN		F	E	D	C	B	A	
4	Doorzettingsvermogen en oefenbereidheid							Toelichting:
4.1	Jij oefent knippen en plakken en je bent er daarom snel in							
4.2	Als een taak niet lukt geef jij niet op: jij probeert (later) een andere aanpak							
4.3	Jij werkt ook aan echt moeilijke opdrachten							
4.4	Voor jij je taak inlevert controleer je of je nog iets verbeteren kunt							
5	Oplossingsvermogen aanpakken kennen en gebruiken							Toelichting:
5.1	Jij kent verschillende aanpakken bij denkspellen/puzzels en gebruikt die ook							
5.2	Jij kunt je gedachten en kennis vastleggen in een mindmap en gebruikt die							
6	Organisatievermogen Eerst denken dan doen: plannen maken							Toelichting:
6.1	Jij houdt je aan afspraken, jij doet wat je belooft							
6.2	Jij verdeelt je werk in stappen en je houdt je aan die stappen							
6.3	Jij bent op tijd klaar en je brengt je spullen op tijd mee							
6.4	Jij houdt je kastje en map op orde							

LEREN DENKEN		F	E	D	C	B	A	
7	Analytisch en kritisch denkvermogen: alle denkvaardigheden gebruiken							Toelichting:
7.1	Jij kunt weetvragen én uitknobbelvragen bedenken voor een mindmap							
7.2	Jij kunt een opdracht volgens de Bloom-stappen maken (zie "Talentstimuleren.nl")							
7.3	Jij kunt een eenvoudig onderzoek van bijv. Rekenweb uitvoeren							
7.4	Jij kunt een project uit de projectballade maken en presenteren							
8	Creatief en kritisch denkvermogen							Toelichting:
8.1	Jij kent verschillende denksleutels en tekent /zet de antwoorden op een blad							
8.2	Jij kunt vervolgvragen bedenken op filosofische vragen							
8.3	Jij kunt een eenvoudig ontwerp van bijv. het techniektoernooi uitvoeren							
9	Reflectievermogen Je sterke en zwakke kanten kennen en feedback							Toelichting:
9.1	Jij geeft anderen geen kritiek maar echte tops en echte tips							
9.2	Jij kunt opnoemen wat je al goed kunt en wat je nog wil leren							

Uitleg: z.o.z.

Extra toelichting:**Uitleg:****Kolom "F-A":****Betekenis letters:**

A= Dat doe jij automatisch, B =Dat heb je al vaker laten zien, C= Dat heb je al eens laten zien, D = Dat heb je gedeeltelijk laten zien, E = Dit is een werkpunt van jou of F= Hier ben je nog nooit bewust mee bezig geweest.

Heb je van iets nog nooit van gehoord of weet je echt niet wat er bedoeld wordt, dan vul je een "?" in. Het is echt niet bijzonder als je dat een aantal keren moet doen: je kunt immers nog niet alles weten

Zo vul je het in:

Je gebruikt daarbij cijfers die voor een invuldatum staan: 1= de eerste keer dat je het invult, 2= de tweede keer, enz., vul dat in, in onderstaand schemaatje:

	Datum		Datum
1	Start begeleiding:	4	
2		5	
3		6	

Je geeft dan de stand van zaken aan op die datum. Het is daarbij niet nodig om dat voor alle deelvaardigheden te doen. Het is raadzaam bij aanvang van de begeleiding samen bijvoorbeeld 3 deelvaardigheden af te spreken waaraan gewerkt gaat worden. Ook een volgende periode vul je de stand van zaken weer in. Zo wordt de ontwikkeling, groei, zichtbaar!

Voorbeeld:

2.2 Er is bij mij evenwicht tussen nee zeggen en toegeven	F	E	D	C	B	A
	1	2	3	4		

Kolom toelichting:

Type hier je toelichting: dat kan heel erg helpen om alles goed te begrijpen. Is er niet genoeg plaats voor je toelichtingen, zet dan op de achterkant van het formulier!

Bijlage 4 - LOOD-lijst groep 5-8

LOOD: Leergebied overstijgende onderwijsbehoeften & doelenlijst		
Datum:	Naam:	Groep:
School:	Leerkracht(en):	

LEREN LEVEN

1	Zelfvertrouwen, zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid	k	o	l	r	b	Toelichting:
1.1	Ik vraag op tijd hulp, maar probeer wel eerst zelf						
1.2	Ik wacht met praten tot ik aan de beurt ben						
1.3	Ik zie kritiek als een tip om iets beter aan te kunnen pakken						
1.4	Ik vind fouten maken geen probleem, van fouten leer ik (≠perfectionisme)						
1.5	Ik maak van niet helpende gedachten helpende gedachten						
2	Samenwerkingsvermogen	k	o	l	r	b	Toelichting:
2.1	Ik ben aardig en behulpzaam voor anderen						
2.2	Wij verdelen samen de taak in eerlijke stukken						
2.3	Er is bij mij evenwicht tussen nee zeggen en toegeven						
2.4	Er is bij ons evenwicht tussen overleggen en ieder voor zich werken						
2.5	Er is bij mij evenwicht tussen mezelf zijn en mezelf aanpassen in de groep						
3	Communicatievermogen & ICT Gehoord, gezien en begrepen worden	k	o	l	r	b	Toelichting:
3.1	Ik lees en/of luister zo precies mogelijk zodat ik de kern begrijp						
3.2	Ik schrijf leesbaar en foutloos, ik heb oog voor hoe mijn werk eruit ziet						
3.3	Ik spreek duidelijk zodat de hele klas me verstaat						
3.4	Ik vertel begrijpelijk en in eigen woorden* (gedachten, conclusies, e.d.)						

LEREN LEREN

4	Doorzettingsvermogen en oefenbereidheid	k	o	l	r	b	Toelichting:
4.1	Als een taak niet lukt geef ik niet op: ik probeer (later) een andere aanpak						
4.2	Ik oefen de rekentafels (+,-,x,:) en cijferen en ben er daarom snel in						
4.3	Ik oefen woordjes (lezen, spelling, Engels, e.d.) en onthoud ze zo goed						
4.4	Ik oefen ook thuis (topografie, presentatie, muziekinstrument, e.d.)						
4.5	Voor ik mijn taak inlever controleer ik of ik nog iets verbeteren kan						
4.6	Ik vraag om moeilijker werk als mijn opdrachten te eenvoudig zijn**						
5	Oplossingsvermogen aanpakken kennen en gebruiken	k	o	l	r	b	Toelichting:
5.1	Ik gebruik een handige aanpak bij beantwoorden meerkeuzevragen						
5.2	Ik gebruik verschillende aanpakken voor samenvatten (Bijv. mindmap, conceptmap)						
5.3	Ik kies uit verschillende aanpakken bij lastige rekenopdrachten (Bijv. Kangoeroe)						
6	Organisatievermogen Eerst denken dan doen: plannen maken	k	o	l	r	b	Toelichting:
6.1	Ik houd mijn kastje en mijn map op orde						
6.2	Ik ben op tijd klaar en ik breng mijn spullen op tijd mee						
6.3	Ik verdeel mijn werk in stappen en ik houd me aan die stappen						
6.4	Ik houd me aan afspraken, ik doe wat ik beloof						

LEREN DENKEN

7	Analytisch en kritisch denkvermogen: onderzoeken	k	o	l	r	b	Toelichting:
7.1	Ik bedenk onderzoekbare vragen (ook filosofische)						
7.2	Ik ken en gebruik de stappen van onderzoekend leren*(Bijv. Winterschool Radboud)						
7.3	Ik gebruik meerdere (digitale) bronnen en ontdek evt. tegenstrijdigheden						
8	Creatief en kritisch denkvermogen: ontwerpen	k	o	l	r	b	Toelichting:
8.1	Ik brainstorm met de denksleutels (SWV 3006, Tony Ryan)						
8.2	Ik werk volgens de 6 denkstappen van Bloom*(Bloom opdrachten bij Talentstimuleren)						

8.3	Ik ken en gebruik de stappen van ontwerpend leren* (bijv. techniektoernooi)						
9	Reflectievermogen Je sterke en zwakke kanten kennen en feedback	k	o	l	r	b	Toelichting:
9.1	Ik bedenk na afloop of ik ook echt iets geleerd heb						
9.2	Ik ken mijn sterke punten en werkpunten en werk aan de laatste						
9.3	Ik geef anderen geen kritiek maar echte tops en echte tips						

*) Resultaten van eigen onderzoek of ontwerp **) Bijv. Digitop opdrachten, Engels: bijv. Read theory.

Extra toelichting:

Uitleg:

Kolom "k":

Vul bij eerste kolom k (=kind) in:

1. Naar mate dat dit een kwaliteit van je is:

A= Dat doe ik automatisch, B =Dat heb ik al vaker laten zien, C= Dat heb ik al eens laten zien, D = Dat heb ik gedeeltelijk laten zien, E = Dit is een werkpunt van mij of F= Hier ben ik nog nooit bewust mee bezig geweest.

2. Heb je van iets nog nooit van gehoord of weet je echt niet wat er bedoeld wordt, dan vul je een "?" in. Het is echt niet bijzonder als je dat een aantal keren moet doen: je kunt immers nog niet alles weten.
3. Kleur daarna drie hokjes **groen**: je top 3 en drie hokjes **geel**: je tip 3, je 3 belangrijkste werkpunten.

Kolom "o":

Vraag daarna je ouders om (op de computer!) in de tweede kolom (o=ouders) aan te geven of zij het met jouw keuzes eens zijn: een v (=vinkje) als ze het met je eens zijn en als ze eraan twijfelen of het simpelweg niet weten: een ?

Kolom "l":

Mail dan dit ingevulde formulier naar je juf(fen) of meester(s) en vraag hen het zelfde te doen als je ouders maar dan in de derde kolom (l = leerkracht, juf of meester): v (=vinkje) als ze het met je eens zijn en als ze eraan twijfelen of het simpelweg niet weten:: ?

Kolom "r":

In de vierde kolom vul je na afloop van een oefenperiode in wat je resultaat is (r) ook weer met de letters A t/m F zoals boven uitgelegd staat.

Kolom "b":

In de laatste kolom vult je (pluskas) begeleider in of hij of zij het eens is met wat jij als resultaat in de vierde kolom hebt ingevuld: een v (=vinkje) als hij/zij het met je eens is en als hij/zij eraan twijfelt of simpelweg niet weet: een ?

Kolom toelichting:

Type hier je toelichting: dat kan heel erg helpen om alles goed te begrijpen. Is er niet genoeg plaats voor je toelichtingen, zet dan op de achterkant van het formulier!

Signaleringslijst voor risicokinderen, afkomstig van Onderpresteren.nl

Onderstaande lijst is bedoeld om een beeld te krijgen van het risico op onderpresteren bij een kind. Herken je meer dan vijf punten, ga dan als leerkracht en ouders met elkaar in gesprek om te zien of het gedrag op school en thuis dezelfde tendens vertoont. Als dat zo blijkt te zijn, bevat het boek 'Onderpresteren op de basisschool' verschillende suggesties om het kind 'bij de les' te krijgen.

Het is toegestaan deze lijst over te nemen met verwijzing naar Onderpresteren.nl.

Kenmerken op school

- ☐ Gemiddelde tot hoge intelligentie
- ☐ Wisselende resultaten, binnen vakken en tussen vakken onderling
- ☐ Scoort het beste op 'inzicht'-stof, niet op 'stamp'-stof
- ☐ Drukt zich mondeling (veel) beter uit dan schriftelijk
- ☐ Stelt werk tot het laatste moment uit
- ☐ Spant zich in de klas zo min mogelijk in, werkt langzaam
- ☐ Langetermijnprojecten komen meestal niet van de grond
- ☐ Levert werk soms niet in
- ☐ Heeft geen interesse voor de nabespreking van ingeleverd werk
- ☐ Blijkt vaak materialen niet op orde te hebben (kapot, vergeten, 'kwijt')
- ☐ Weet niet wat er verwacht wordt, mist informatie over opdrachten
- ☐ Goede bedoelingen en voornemens maar weinig resultaat
- ☐ Toont wel belangstelling voor doelen, pleegt geen inspanning om ze te bereiken
- ☐ Gemakkelijk afgeleid
- ☐ Vermijdt nieuwe taken en uitdaging
- ☐ Vindt alles 'saai', moeilijk te motiveren
- ☐ Geeft soms blijk van onrealistisch hoge standaarden/verwachtingen ten opzichte van zichzelf
- ☐ Blijkt op andere momenten een negatief zelfbeeld te hebben ('ik kan het toch niet')
- ☐ Hangt de clown uit in de klas
- ☐ Is dromerig en afwezig

Gedrag thuis

- ☐ Vertelt weinig tot niets over school
- ☐ Toont geen trots over schoolprestaties/producten
- ☐ Brengt papieren en boodschappen van school vaak niet over
- ☐ Voorkeur voor passieve tijdspassing (televisie, gamen, hangen)
- ☐ Zoekt naar de kortste weg (kantjes eraf lopen, valsspelen, 'cheats')
- ☐ Vertelt niet altijd de (hele) waarheid
- ☐ Heeft moeite met verliezen bij spelletjes en sport
- ☐ Geeft snel anderen de schuld als er iets misgaat
- ☐ Begint veel, maakt weinig af
- ☐ Heeft de neiging zich te verliezen in een obsessieve hobby
- ☐ Maakt een vermoeide/ontmoedigde indruk
- ☐ Geeft snel op, hulpeloos
- ☐ Investeert weinig in een sociaal leven, weinig vrienden
- ☐ Neemt weinig verantwoordelijkheid voor de omgeving (eigen kamer, taken in huis)